

REGUŁY Z BANGKOKU

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Reguły Narodów Zjednoczonych
dotyczące postępowania z kobietami
pozbawionymi wolności i środków
nieizolacyjnych dla przestępców płci
żeńskiej wraz z komentarzem

Zgromadzenie Ogólne

Do ogólnego rozpowszechniania
16 marca 2011 r.

65. sesja

Punkt 105 porządku obrad

Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 21 grudnia 2010 r.

[w sprawie sprawozdania Trzeciego Komitetu (A/65/457)]

65/229. Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z kobietami pozbawionymi wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej (reguły z Bangkoku)

Zgromadzenie Ogólne,

przywołując standardy i normy Organizacji Narodów Zjednoczonych w zakresie zapobiegania przestępczości i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych związane przede wszystkim z postępowaniem z więźniami, w szczególności Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami¹, procedury skutecznego wdrożenia Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami², Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia³ oraz Podstawowe zasady traktowania więźniów⁴,

przywołując również standardy i normy Organizacji Narodów Zjednoczonych w zakresie zapobiegania przestępczości i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych związane przede wszystkim z alternatywami dla kary pozbawienia wolności, w szczególności Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące środków o charakterze nieizolacyjnym (reguły tokijskie)⁵ oraz podstawowe zasady dotyczące stosowania programów sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych⁶,

przywołując ponadto swoją rezolucję 58/183 z dnia 22 grudnia 2003 r., w której zwróciło się do rządów, odpowiednich organów międzynarodowych i regionalnych, krajowych instytucji praw człowieka i organizacji pozarządowych o poświęcenie większej uwagi kwestii kobiet przebywających w zakładach karnych, w tym dzieci kobiet przebywających w takich placówkach, w celu zidentyfikowania kluczowych problemów i sposobów ich rozwiązania,

¹ *Human Rights: A Compilation of International Instruments* [Prawa człowieka: Zestawienie instrumentów międzynarodowych], tom I (część pierwsza), Universal Instruments [Instrumenty uniwersalne] (publikacja Organizacji Narodów Zjednoczonych, nr sprzedaży E.02.XIV.4 (tom I, część 1)), sekcja J, nr 34.

² Rezolucja Rady Gospodarczej i Społecznej 1984/47, załącznik.

³ Rezolucja 43/173, załącznik.

⁴ Rezolucja 45/111, załącznik.

⁵ Rezolucja 45/110, załącznik.

⁶ Rezolucja Rady Gospodarczej i Społecznej 2002/12, załącznik.

biorąc pod uwagę alternatywy dla kary pozbawienia wolności przewidziane w regułach tokijskich oraz uwzględniając specyfikę płci i wynikającą z niej potrzebę priorytetowego traktowania stosowania środków nieizolacyjnych wobec kobiet, które zetknęły się z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych,

mając na uwadze swoją rezolucję 61/143 z dnia 19 grudnia 2006 r., w której wezwało państwa między innymi do wprowadzenia środków pozytywnych w celu zajęcia się strukturalnymi przyczynami przemocy wobec kobiet oraz do wzmożenia starań prewencyjnych ukierunkowanych na dyskryminujące praktyki i normy społeczne, w tym w odniesieniu do kobiet, które wymagają szczególnej uwagi przy opracowywaniu polityk przeciwdziałania przemocy, takich jak kobiety przebywające w zakładach karnych lub zatrzymane,

mając na uwadze również swoją rezolucję 63/241 z dnia 24 grudnia 2008 r., w której wezwało wszystkie państwa do zwrócenia uwagi na wpływ, jaki zatrzymanie i pozbawienie wolności rodziców ma na dzieci, a w szczególności do zidentyfikowania i promowania dobrych praktyk w odniesieniu do potrzeb oraz fizycznego, emocjonalnego, społecznego i psychologicznego rozwoju niemowląt i dzieci w sytuacji zatrzymania i pozbawienia wolności rodziców,

biorąc pod uwagę Deklarację wiedeńską w sprawie przestępczości i sprawiedliwości: sprostanie wyzwaniom XXI wieku⁷, w której państwa członkowskie zobowiązały się między innymi do opracowania ukierunkowanych na działania zaleceń politycznych opartych na szczególnych potrzebach kobiet jako osób pozbawionych wolności i przestępców oraz planów działania na rzecz wdrożenia deklaracji⁸,

zwracając uwagę na Deklarację z Bangkoku w sprawie synergii i odpowiedzi: strategiczne sojusze w zapobieganiu przestępczości i wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych⁹, ponieważ odnosi się ona konkretnie do kobiet zatrzymanych oraz objętych środkami o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym,

przypominając, że w deklaracji z Bangkoku państwa członkowskie zaleciły Komisji ds. Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości Sądownictwa Karnego rozważenie przeglądu adekwatności standardów i norm w odniesieniu do zarządzania zakładami karnymi i więźniów,

uwzględniając inicjatywę Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, by tydzień od 6 do 12 października 2008 r. ustanowić Tygodniem Godności i Sprawiedliwości dla Osób Zatrzymanych, w której szczególnie nacisk położono na prawa człowieka przysługujące kobietom i dziewczętom,

mając na uwadze, że kobiety pozbawione wolności są jedną z grup szczególnie wrażliwych, które mają konkretne potrzeby i wymagania,

mając świadomość faktu, że wiele istniejących na całym świecie zakładów karnych zostało zaprojektowanych głównie dla więźniów płci męskiej, podczas gdy liczba kobiet pozbawionych wolności znacznie wzrosła na przestrzeni lat,

uznając, że wiele przestępców płci żeńskiej nie stanowi zagrożenia dla społeczeństwa i – podobnie jak w przypadku wszystkich przestępców – pozbawienie ich wolności może utrudnić ich resocjalizację,

⁷ Rezolucja 55/59, załącznik.

⁸ Rezolucja 56/261, załącznik.

⁹ Rezolucja 60/177, załącznik.

z zadowoleniem przyjmując opracowanie przez Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przeszłości *Podręcznika dla zarządzających zakładami karnymi i decydentów na temat kobiet i pozbawienia wolności*¹⁰,

z zadowoleniem przyjmując również zawartą w rezolucji Rady Praw Człowieka 10/2 z dnia 25 marca 2009 r.¹¹ zachętę dla rządów, odpowiednich organów międzynarodowych i regionalnych, krajowych instytucji praw człowieka i organizacji pozarządowych, aby poświęciły większą uwagę tematowi kobiet i dziewcząt przebywających w zakładach karnych, w tym kwestiom związanym z dziećmi kobiet przebywających w zakładach karnych, w celu zidentyfikowania i uwzględnienia szczególnych ze względu na płeć aspektów i wyzwań związanych z tym problemem,

przyjmując również z zadowoleniem współpracę między Biurem Regionalnym Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy a Biurem Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przeszłości oraz przyjmując do wiadomości Deklarację kijowską w sprawie zdrowia kobiet w zakładach karnych¹²;

przyjmując do wiadomości Wytyczne dla opieki zastępczej nad dziećmi¹³,

przywołując rezolucję 18/1 Komisji ds. Zapobiegania Przeszłości i Wymiaru Sprawiedliwości Sądownictwa Karnego z dnia 24 kwietnia 2009 r.¹⁴, w której Komisja zwróciła się do dyrektora wykonawczego Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przeszłości o zwołanie w 2009 r. otwartego międzyrządowego posiedzenia grupy ekspertów w celu opracowania – zgodnie z Wzorcowymi regułami minimalnymi postępowania z więźniami i regułami tokijskimi – reguł uzupełniających dotyczących postępowania z kobietami zatrzymanymi oraz objętymi środkami o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym, z zadowoleniem przyjęła ofertę rządu Tajlandii, który zaproponował, że będzie gospodarzem tego posiedzenia grupy ekspertów, oraz zwróciła się do grupy ekspertów o przedstawienie wyników jej prac z tego posiedzenia na Dwunastym Kongresie ONZ w sprawie Zapobiegania Przeszłości i w sprawie Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych, który później odbył się w Salwadorze (Brazylia) w dniach 12–19 kwietnia 2010 r.,

przypominając również, że na czterech regionalnych posiedzeniach przygotowawczych do Dwunastego Kongresu z zadowoleniem przyjęto opracowanie zestawu reguł uzupełniających dotyczących postępowania z kobietami zatrzymanymi oraz objętymi środkami o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym¹⁵,

przywołując ponadto Deklarację z Salwadoru w sprawie kompleksowych strategii w obliczu globalnych wyzwań: zapobieganie przeszłości i systemy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz ich rozwój w zmieniającym się świecie¹⁶, w której państwa członkowskie zaleciły, aby Komisja ds. Zapobiegania Przeszłości i Wymiaru Sprawiedliwości Sądownictwa Karnego potraktowała projekt reguł ONZ dotyczących postępowania z kobietami pozbawionymi wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej jako kwestię priorytetową w celu podjęcia odpowiednich działań,

1. *odnotowuje z uznaniem* prace grupy ekspertów służące opracowaniu reguł uzupełniających dotyczących postępowania z kobietami zatrzymanymi oraz objętymi środkami o charakterze

¹⁰ Zob. Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przeszłości, *Women's Health in Prison: Correcting Gender Inequity in Prison Health [Zdrowie kobiet w zakładach karnych: korekta nierówności płci w penitencjarnej opiece zdrowotnej]* (Kopenhaga, 2009).

¹³ Rezolucja 64/142, załącznik.

¹⁴ Zob. oficjalne protokoły z posiedzeń Rady Gospodarczej i Społecznej, 2009, suplement nr 10 (E/2009/30), rozdział I, sekcja D.

¹⁵ Zob. A/CONF.213/RPM.1/1, A/CONF.213/RPM.2/1, A/CONF.213/RPM.3/1 i A/CONF.213/RPM.4/1.

¹⁶ Rezolucja 65/230, załącznik.

izolacyjnym i nieizolacyjnym, które to prace odbyły się podczas posiedzenia tej grupy w Bangkoku w dniach 23–26 listopada 2009 r., oraz wyniki tego posiedzenia¹⁷;

2. *wyraża wdzięczność* wobec rządu Tajlandii za pełnienie roli gospodarza posiedzenia grupy ekspertów oraz za wsparcie finansowe udzielone na organizację posiedzenia;
3. *przyjmuje* Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z kobietami pozbawionymi wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej, załączone do niniejszej rezolucji, oraz popiera zalecenie z Dwunastego Kongresu ONZ w sprawie Zapobiegania Przemocy i w sprawie Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych, aby reguły te były znane jako „reguły z Bangkoku”;
4. *uznaje*, że z uwagi na wielką różnorodność istniejących na świecie uwarunkowań prawnych, społecznych, gospodarczych i geograficznych oczywiste jest, iż nie wszystkie z reguł mogą być stosowane jednakowo we wszystkich miejscach i w każdym czasie, oraz reguły te powinny jednak stymulować podejmowanie stałych wysiłków mających na celu przezwycięzenie praktycznych trudności w ich realizacji, ze świadomością, że jako całość reprezentują one globalne aspiracje, które mogą służyć wspólnemu celowi, jakim jest poprawa losu kobiet pozbawionych wolności, ich dzieci i ich społeczności;
5. *zachęca* państwa członkowskie do przyjęcia przepisów w celu ustanowienia alternatyw dla kary pozbawienia wolności oraz do priorytetowego traktowania finansowania takich systemów, a także do opracowania mechanizmów niezbędnych do ich wdrożenia;
6. *zachęca* państwa członkowskie, które opracowały przepisy, procedury, polityki lub praktyki dotyczące kobiet przebywających w zakładach karnych lub alternatywy dla kary pozbawienia wolności dla przestępców płci żeńskiej, do udostępniania informacji innym państwom i odpowiednim organizacjom międzynarodowym, regionalnym i międzyrządowym, a także organizacjom pozarządowym, oraz do wspierania ich w opracowywaniu i wdrażaniu szkoleń lub innych działań związanych z takimi przepisami, procedurami, politykami lub praktykami;
7. *zachęca* państwa członkowskie do uwzględnienia szczególnych potrzeb i realiów kobiet jako osób pozbawionych wolności przy opracowywaniu odpowiednich przepisów, procedur, polityk i planów działania oraz do korzystania, w stosownych przypadkach, z reguł z Bangkoku;
8. *zachęca również* państwa członkowskie do gromadzenia, przechowywania, analizy i publikacji, w stosownych przypadkach, konkretnych danych dotyczących kobiet przebywających w zakładach karnych i przestępców płci żeńskiej;
9. *podkreśla*, że przy orzekaniu kary lub podejmowaniu decyzji o środkach przedprocesowych wobec kobiety w ciąży lub jedynej lub głównej opiekunki dziecka, w miarę możliwości i w stosownych przypadkach należy preferować środki nieizolacyjne, przy czym karę polegającą na pozbawieniu wolności należy rozważyć, gdy przestępstwo jest poważne lub popełnione z użyciem przemocy;
10. *zwraca się* do Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przemocy o zapewnienie państwu członkowskiemu, na ich wniosek, pomocy technicznej i usług doradczych w celu

¹⁷ Zob. A/CONF.213/17.

opracowania lub ulepszenia, w stosownych przypadkach, przepisów, procedur, polityk i praktyk dotyczących kobiet przebywających w zakładach karnych oraz alternatyw dla kary pozbawienia wolności dla przestępców płci żeńskiej;

11. *zwraca się również* do Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przystępczości o podjęcie odpowiednich kroków w celu zapewnienia szerokiego rozpowszechnienia reguł z Bangkoku jako uzupełnienia do Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami¹⁸ i Wzorcowych reguł minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących środków o charakterze nieizolacyjnym (reguły tokijskie)¹⁹, a także do zapewnienia intensyfikacji działań informacyjnych w tej dziedzinie;
12. *zwraca się ponadto* do Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przystępczości o zacieśnienie współpracy z innymi odpowiednimi podmiotami Organizacji Narodów Zjednoczonych, organizacjami międzyrządowymi i regionalnymi oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie udzielania odpowiedniej pomocy państwom oraz o określenie potrzeb i zdolności państw w celu zacieśnienia współpracy między państwami i współpracy Południe-Południe;
13. *zachęca* wyspecjalizowane agencje systemu Narodów Zjednoczonych oraz odpowiednie regionalne i międzynarodowe organizacje międzyrządowe i pozarządowe do zaangażowania się we wdrażanie reguł z Bangkoku;
14. *zachęca* państwa członkowskie oraz innych sponsorów do przekazania środków pozabudżetowych na te cele zgodnie z zasadami i procedurami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

71. posiedzenie plenarne w dniu 21 grudnia 2010 r.

Załącznik

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z kobietami pozbawionymi wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej (reguły z Bangkoku)

Uwagi wstępne

1. Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami²⁰ mają zastosowanie do wszystkich więźniów bez dyskryminacji, dlatego przy ich stosowaniu należy brać pod uwagę szczególnie potrzeby i realia wszystkich więźniów, w tym kobiet pozbawionych wolności. W regułach przyjętych ponad 50 lat temu nie zwrócono jednak wystarczającej uwagi na szczególne potrzeby kobiet. Wraz ze wzrostem liczby kobiet pozbawionych wolności na całym świecie, potrzeba doprecyzowania względów, które powinny mieć zastosowanie do postępowania z tymi osobami, nabrała znaczenia i stała się pilna.
2. Uznając potrzebę zapewnienia globalnych standardów w odniesieniu do odrębnych względów, które powinny mieć zastosowanie do więźniów i przestępców płci żeńskiej, oraz biorąc pod uwagę szereg odpowiednich rezolucji przyjętych przez różne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych, w których to dokumentach państwa członkowskie wezwano do odpowiedniego reagowania na potrzeby więźniów i przestępców płci żeńskiej, niniejsze reguły opracowano w celu uzupełnienia i dopełnienia, w stosownych przypadkach, Wzorcowych reguł minimalnych

¹⁸ Rezolucje 663 C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. i 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r. Rady Gospodarczej i Społecznej.

¹⁹ Przyjętych rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 45/110 z dnia 14 grudnia 1990 r.

²⁰ Powyżej, nr 18.

postępowania z więźniami i Wzorcowych reguł minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących środków o charakterze nieizolacyjnym (reguły tokijskie)²¹ w związku z postępowaniem z kobietami pozbawionymi wolności oraz w związku z alternatywami dla kary pozbawienia wolności w przypadku przestępców płci żeńskiej.

3. Niniejsze reguły w żaden sposób nie zastępują Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami ani reguł tokijskich, a zatem wszystkie postanowienia zawarte w tych dwóch zbiorach reguł nadal mają zastosowanie do wszystkich więźniów i przestępców bez dyskryminacji. Podczas gdy niektóre z niniejszych reguł zapewniają większą jasność istniejących postanowień Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami i reguł tokijskich w zakresie ich stosowania do więźniów i przestępców płci żeńskiej, inne obejmują nowe obszary.
4. Reguły te są inspirowane zasadami zawartymi w różnych konwencjach i deklaracjach Organizacji Narodów Zjednoczonych, a zatem są zgodne z przepisami obowiązującego prawa międzynarodowego. Są one skierowane do władz więziennych i organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych (w tym decydentów, prawodawców, prokuratury, sądownictwa i służby probacyjnej) zaangażowanych w stosowanie kar nieizolacyjnych i kar w postaci pracy na cele społeczne.
5. Organizacja Narodów Zjednoczonych w różnych kontekstach podkreślała szczególne wymogi dotyczące zajmowania się sytuacją przestępców płci żeńskiej. Na przykład w 1980 r. Szósty Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw przyjął rezolucję w sprawie szczególnych potrzeb kobiet pozbawionych wolności¹⁸, w której zalecił, aby przy wdrażaniu rezolucji przyjętych przez Szósty Kongres, bezpośrednio lub pośrednio związanych z postępowaniem z przestępcami, uwzględnić szczególne problemy kobiet pozbawionych wolności oraz potrzebę zapewnienia środków umożliwiających rozwiązanie tych problemów; aby w państwach, w których jeszcze tego nie uczyniono, programy i usługi stosowane jako alternatywy dla kary pozbawienia wolności były dostępne dla przestępców płci żeńskiej na równych zasadach z przestępcami płci męskiej; oraz aby Organizacja Narodów Zjednoczonych, organizacje rządowe i pozarządowe o statusie doradczym wobec niej oraz wszystkie inne organizacje międzynarodowe podejmowały ciągłe starania w celu zapewnienia sprawiedliwego i równego traktowania przestępców płci żeńskiej podczas aresztowania, procesu, orzekania kary i odbywania kary pozbawienia wolności, przy czym szczególną uwagę należy zwracać na wyjątkowe problemy napotymane przez przestępców płci żeńskiej, takie jak ciąża i opieka nad dziećmi.
6. Siódmy Kongres, Ósmy Kongres i Dziewiąty Kongres również wydały szczegółowe zalecenia dotyczące kobiet pozbawionych wolności²².

²¹ Powyżej, nr 19.

²² Szósty Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw, Caracas, 25 sierpnia – 5 września 1980 r.: sprawozdanie przygotowane przez Sekretariat (publikacja Organizacji Narodów Zjednoczonych, nr sprzedaży E.81.IV.4), rozdział I, sekcja B, rezolucja 9.

Zob. Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw, Mediolan, 26 sierpnia – 6 września 1985 r.: sprawozdanie przygotowane przez Sekretariat (publikacja Organizacji Narodów Zjednoczonych, nr sprzedaży E.86.IV.1), rozdział I, sekcja E, rezolucja 6 (w sprawie sprawiedliwego traktowania kobiet przez wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych).

Zob. Ósmy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw, Hawana, 27 sierpnia – 7 września 1990 r.: sprawozdanie przygotowane przez Sekretariat (publikacja Organizacji Narodów Zjednoczonych, nr sprzedaży E.91.IV.2), rozdział I, sekcja A.5 (Podstawowe zasady traktowania więźniów (zob. również rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/111, załącznik)); oraz tamże, sekcja C, rezolucje 17 (w sprawie tymczasowego aresztowania), 19 (w sprawie zarządzania wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych

7. W Deklaracji wiedeńskiej w sprawie przestępczości i sprawiedliwości: sprostanie wyzwaniom XXI wieku²³, przyjętej przez Dziesiąty Kongres, państwa członkowskie zobowiązały się do uwzględnienia – w ramach programu Narodów Zjednoczonych dotyczącego zapobiegania przestępczości i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, a także w ramach krajowych strategii zapobiegania przestępczości i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych – wszelkiego zróżnicowanego wpływu programów i polityk na kobiety i mężczyzn oraz do zajęcia się tym wpływem (pkt 11), a także do opracowania ukierunkowanych na działania zaleceń politycznych w oparciu o szczególne potrzeby kobiet jako osób pozbawionych wolności i przestępców (pkt 12). Plany działania na rzecz wdrożenia deklaracji wiedeńskiej²⁴ zawierają oddzielną sekcję (sekcja XIII) poświęconą konkretnym zalecanym środkom służącym realizacji zobowiązań podjętych w pkt 11 i 12 deklaracji, w tym w zakresie przeglądu, oceny i w razie potrzeby zmiany przez państwa ich przepisów, polityk, procedur i praktyk dotyczących spraw karnych w sposób zgodny z ich systemami prawnymi, aby zapewnić sprawiedliwe traktowanie kobiet przez system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.
8. Zgromadzenie Ogólne w rezolucji 58/183 z dnia 22 grudnia 2003 r. pt. „Prawa człowieka w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości” wezwało do zwrócenia większej uwagi na kwestię kobiet przebywających w zakładach karnych, w tym dzieci kobiet przebywających w zakładach karnych, w celu określenia najważniejszych problemów i sposobów ich rozwiązania.
9. W rezolucji 61/143 z dnia 19 grudnia 2006 r. pt. „Zintensyfikowanie wysiłków w celu wyeliminowania wszelkich form przemocy wobec kobiet” Zgromadzenie Ogólne podkreśliło, że „przemoc wobec kobiet” oznacza każdy akt przemocy ze względu na płeć, który powoduje lub może powodować fizyczne, seksualne lub psychiczne obrażenia lub cierpienie kobiet, w tym arbitralne pozbawienie wolności, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym, oraz wezwało państwa do dokonania przeglądu i w stosownych przypadkach rewizji, zmiany lub zniesienia wszystkich przepisów ustawowych, wykonawczych, polityk, praktyk i zwyczajów dyskryminujących kobiety lub mających dyskryminujący wpływ na kobiety, a także do zapewnienia, aby przepisy wielu systemów prawnych, w przypadku gdy takie istnieją, były zgodne z międzynarodowymi obowiązkami, zobowiązaniami i zasadami w zakresie praw człowieka, w tym z zasadą niedyskryminacji; do wprowadzenia środków pozytywnych w celu zajęcia się strukturalnymi przyczynami przemocy wobec kobiet oraz do zintensyfikowania działań prewencyjnych dotyczących dyskryminujących praktyk i norm społecznych, w tym w odniesieniu do kobiet wymagających szczególnej uwagi, takich jak kobiety przebywające w zakładach karnych lub zatrzymane; jak również do zapewnienia szkoleń i budowania zdolności w zakresie równości płci i praw kobiet dla pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Rezolucja jest potwierdzeniem faktu, że przemoc wobec kobiet ma szczególne konsekwencje dla styczności kobiet z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych, a także ich prawa do wolności od wiktymizacji podczas pozbawienia wolności. Bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia przestrzegania praw człowieka i poprawy losu przestępców płci żeńskiej, co uwzględnia się w niniejszych regułach.

i opracowania zasad orzekania kar) i 21 (w sprawie współpracy międzynarodowej i międzyregionalnej w zakresie zarządzania zakładami karnymi oraz kar w postaci pracy na cele społeczne i innych kwestii).

Zob. A/CONF.169/16/Rev.1, rozdział I, rezolucje 1 (w sprawie zaleceń dotyczących czterech merytorycznych tematów Dziewiątego Kongresu Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania ze Sprawcami Przestępstw), 5 (w sprawie praktycznego wdrożenia Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami) i 8 (w sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet).

²³ Zob. A/RES/55/59.

²⁴ Tamże.

10. W Deklaracji z Bangkoku w sprawie synergii i odpowiedzi: strategiczne sojusze w zapobieganiu przestępczości i wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych, przyjętej przez Jedenasty Kongres ONZ w sprawie Zapobiegania Przemocy i w sprawie Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych w dniu 25 kwietnia 2005 r.²⁵, państwa członkowskie ponadto oświadczyły, że zobowiązały się do rozwoju i utrzymania sprawiedliwych i skutecznych instytucji wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, w tym do humanitarnego traktowania wszystkich osób przebywających w aresztach tymczasowych i zakładach karnych, zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi (pkt 8); zaleciły również, by Komisja ds. Zapobiegania Przemocy i Wymiaru Sprawiedliwości Sądownictwa Karnego rozważyła przegląd adekwatności standardów i norm w odniesieniu do zarządzania zakładami karnymi i więźniów (pkt 30).
11. Podobnie jak w przypadku Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami, z uwagi na wielką różnorodność istniejących na świecie uwarunkowań prawnych, społecznych, gospodarczych i geograficznych, oczywiste jest, iż nie wszystkie z poniższych reguł mogą być stosowane jednakowo we wszystkich miejscach i w każdym czasie. Reguły te powinny jednak stymulować podejmowanie stałych wysiłków mających na celu przezwycięzenie praktycznych trudności w ich realizacji, ze świadomością, że jako całość reprezentują one globalne aspiracje, które zdaniem Narodów Zjednoczonych mogą służyć wspólnemu celowi, jakim jest poprawa losu kobiet pozbawionych wolności, ich dzieci i ich społeczności.
12. Niektóre z tych reguł odnoszą się do kwestii mających zastosowanie zarówno do mężczyzn, jak i kobiet pozbawionych wolności, w tym kwestii związanych z odpowiedzialnością rodzicielską, niektórymi usługami medycznymi, procedurami przeszukiwania itp., chociaż reguły te dotyczą głównie potrzeb kobiet i ich dzieci. Ponieważ jednak w centrum zainteresowania znajdują się dzieci matek pozbawionych wolności, należy uwzględnić kluczową rolę obojga rodziców w życiu dzieci. W związku z tym niektóre z tych reguł miałyby zastosowanie w jednakowym stopniu do więźniów płci męskiej i przestępców będących ojcami.

Wprowadzenie

13. Poniższe reguły w żaden sposób nie zastępują Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami ani reguł tokijskich. W związku z tym wszystkie postanowienia zawarte w tych dwóch zbiorach reguł nadal mają zastosowanie do wszystkich więźniów i przestępców bez dyskryminacji.
14. Sekcja I niniejszych reguł, obejmująca ogólne zarządzanie instytucjami, ma zastosowanie do wszystkich kategorii kobiet pozbawionych wolności, w tym w postępowaniu karnym lub cywilnym, niesądzonych lub skazanych na karę pozbawienia wolności, a także kobiet podlegających „środkom bezpieczeństwa” lub środkom resocjalizacyjnym orzeczonym przez sędziego.
15. Sekcja II zawiera reguły mające zastosowanie wyłącznie do kategorii szczególnych, o których mowa w każdej podsekcji. Reguły podsekcji A, mające zastosowanie do więźniów odbywających karę, mają jednak również zastosowanie do kategorii więźniów, o których mowa w podsekcji B, pod warunkiem, że nie są sprzeczne z regułami dotyczącymi tej kategorii kobiet i są dla nich korzystne.

²⁵ Jedenasty Kongres ONZ w sprawie Zapobiegania Przemocy i w sprawie Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych (Bangkok, Tajlandia, 18–25 kwietnia 2005 r.).

16. Podsekcje A i B zawierają dodatkowe reguły traktowania nieletnich kobiet pozbawionych wolności. Należy jednak zauważyć, że na potrzeby postępowania z tą kategorią więźniów i jej resocjalizacji należy opracować odrębne strategie i polityki zgodne ze standardami międzynarodowymi, w szczególności z Wzorcowymi regułami minimalnymi Narodów Zjednoczonych dotyczącymi wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (reguły pekińskie)²⁶, Wskazaniami Narodów Zjednoczonych dotyczącymi zapobiegania przestępczości nieletnich (wskazania z Rijadu)²⁷, Regułami Narodów Zjednoczonych w dziedzinie ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności²⁸ oraz Wytocznymi w sprawie działania na rzecz dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych²⁹, przy czym należy w jak największym stopniu unikać instytucjonalizacji.
17. Sekcja III zawiera reguły obejmujące stosowanie kar i środków nieizolacyjnych wobec przestępców i nieletnich przestępców płci żeńskiej, w tym w chwili aresztowania oraz na etapie postępowania przygotowawczego, orzekania kary i po wydaniu wyroku w procesie karnym.
18. Sekcja IV zawiera reguły dotyczące badań, planowania, oceny, podnoszenia świadomości społecznej i udostępniania informacji i ma zastosowanie do wszystkich kategorii przestępców płci żeńskiej objętych tymi regułami.

I. Reguły o zastosowaniu ogólnym

1. Reguła podstawowa

[*Uzupełnia regułę 6 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 1

Aby zapewnić możliwość stosowania w praktyce zasady niedyskryminacji zawartej w regule 6 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami, przy stosowaniu reguł uwzględnia się szczególne potrzeby kobiet pozbawionych wolności. Zaspokajania takich potrzeb w celu osiągnięcia materialnej równości płci nie uznaje się za dyskryminację.

2. Przyjęcie

Reguła 2

1. Należy zwrócić odpowiednią uwagę na procedury przyjmowania kobiet i dzieci ze względu na ich szczególną wrażliwość w tym czasie. Nowo przybyłym kobietom pozbawionym wolności zapewnia się udogodnienia umożliwiające kontakt z krewnymi; dostęp do porad prawnych; informacje o zasadach i przepisach więziennych, rygorze więziennym oraz o tym, gdzie w razie potrzeby szukać pomocy w zrozumiałym dla nich języku, jak również, w przypadku cudzoziemek, dostęp do przedstawicieli konsularnych.
2. Przed przyjęciem lub w chwili przyjęcia kobietom mającym obowiązki w zakresie opieki nad dziećmi zezwala się na poczynienie ustaleń dotyczących tych dzieci, włącznie z możliwością rozsądnego zawieszenia zatrzymania, biorąc pod uwagę najlepszy interes dzieci.

3. Rejestr

²⁶ Rezolucja 40/33, załącznik.

²⁷ Rezolucja 45/112, załącznik.

²⁸ Rezolucja 45/113, załącznik.

²⁹ Rezolucja Rady Gospodarczej i Społecznej 1997/30, załącznik.

[Uzupełnia regulę 7 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

Reguła 3

1. Liczbę i dane osobowe dzieci kobiety przyjmowanej do zakładu karnego rejestruje się w chwili przyjęcia. Akta zawierają, bez uszczerbku dla praw matki, co najmniej imiona i nazwiska dzieci, ich wiek oraz, jeżeli nie towarzyszą matce, ich miejsce pobytu oraz status pieczy lub opieki nad dziećmi.
2. Wszystkie informacje dotyczące tożsamości dzieci są traktowane jako poufne, a wykorzystanie takich informacji zawsze musi być zgodne z wymogiem uwzględniania najlepszego interesu dzieci.

4. Przydział

Reguła 4

Kobiety pozbawione wolności przydzielane są, w miarę możliwości, do zakładów karnych położonych w pobliżu ich miejsca zamieszkania lub miejsca resocjalizacji, z uwzględnieniem ich obowiązków w zakresie opieki, a także preferencji poszczególnych kobiet oraz dostępności odpowiednich programów i usług.

5. Higiena osobista

[Uzupełnia regulę 15 i 16 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

Reguła 5

Miejsce zakwaterowania kobiet pozbawionych wolności musi być wyposażone w urządzenia i materiały niezbędne do zaspokojenia szczególnych potrzeb higienicznych kobiet, w tym bezpłatne podpaski higieniczne oraz regularne zaopatrzenie w wodę do osobistej pielęgnacji dzieci i kobiet, w szczególności kobiet zajmujących się gotowaniem oraz kobiet w ciąży, karmiących piersią lub miesiączkujących.

6. Usługi opieki zdrowotnej

[Uzupełnia regulę 22–26 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

a) Kontrolne badania medyczne przy przyjęciu

[Uzupełnia regulę 24 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

Reguła 6

Kontrolne badania stanu zdrowia kobiet pozbawionych wolności obejmują kompleksowe badania w celu określenia podstawowych potrzeb w zakresie opieki zdrowotnej, a także ustalenie:

- a) występowania chorób przenoszonych drogą płciową lub chorób przenoszonych przez krew; w zależności od czynników ryzyka kobietom pozbawionym wolności mogą być również oferowane testy na obecność HIV wraz z poradnictwem przed testem i po nim;
- b) potrzeb pod względem opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego, w tym zespołu stresu pourazowego oraz ryzyka samobójstwa i samookaleczenia;
- c) historii zdrowia reprodukcyjnego kobiety pozbawionej wolności, w tym obecnej lub niedawnej ciąży, porodu i wszelkich powiązanych kwestii zdrowia reprodukcyjnego;
- d) występowania uzależnienia od narkotyków;
- e) wykorzystywania seksualnego i innych form przemocy, które mogły mieć miejsce przed przyjęciem.

Reguła 7

1. Jeżeli przed zatrzymaniem lub w jego trakcie zostanie stwierdzone wykorzystywanie seksualne lub inne formy przemocy, kobietę pozbawioną wolności informuje się o przysługującym jej prawie do zwrócenia się do organów sądowych. Kobieta pozbawiona wolności powinna być w pełni informowana o odnośnych procedurach i krokach. Jeżeli kobieta pozbawiona wolności zgadza się na podjęcie kroków prawnych, informuje się o tym odpowiedni personel i niezwłocznie przekazuje sprawę właściwemu organowi w celu przeprowadzenia dochodzenia. Władze więzienne pomagają takim kobietom w dostępie do pomocy prawnej.
2. Niezależnie od tego, czy kobieta zdecyduje się na podjęcie kroków prawnych, władze więzienne dokładają starań, aby zapewnić jej natychmiastowy dostęp do specjalistycznego wsparcia lub pomocy psychologicznej.
3. Opracowuje się specjalne środki w celu uniknięcia wszelkich form działań odwetowych wobec osób dokonujących takich zgłoszeń lub podejmujących działania prawne.

Reguła 8

Prawo kobiet pozbawionych wolności do tajemnicy lekarskiej, w tym w szczególności prawo do nieujawniania informacji i niepoddawania się badaniom kontrolnym w związku z ich historią zdrowia reprodukcyjnego, musi być zawsze przestrzegane.

Reguła 9

Jeżeli kobiecie pozbawionej wolności towarzyszy dziecko, dziecko to również poddawane jest badaniom kontrolnym, najlepiej przez specjalistę pediatrę, w celu określenia wszelkich potrzeb w zakresie leczenia i opieki medycznej. Zapewnia się odpowiednią opiekę zdrowotną co najmniej równoważną opiece, jaką zapewnia się społeczności.

b) Opieka zdrowotna uwzględniająca aspekt płci*Reguła 10*

1. Kobietom pozbawionym wolności zapewnia się usługi opieki zdrowotnej uwzględniające aspekt płci co najmniej równoważne usługom dostępnym społeczności.
2. Jeżeli kobieta pozbawiona wolności domaga się badania lub leczenia przez lekarkę lub pielęgniarkę, w miarę możliwości udostępnia się taki personel, z wyjątkiem sytuacji wymagających pilnej interwencji medycznej. Jeżeli lekarz płci męskiej przeprowadza badanie wbrew woli kobiety pozbawionej wolności, podczas badania musi być obecny członek personelu płci żeńskiej.

Reguła 11

1. Podczas badań lekarskich obecny jest wyłącznie personel medyczny, chyba że lekarz jest zdania, że istnieją wyjątkowe okoliczności, lub lekarz zażąda obecności członka personelu więziennego ze względów bezpieczeństwa lub kobieta pozbawiona wolności wyraźnie zażąda obecności członka personelu, jak wskazano w regule 10 ust. 2 powyżej.

2. Jeżeli podczas badań lekarskich konieczna jest obecność niemedycznego personelu więziennego, personel ten musi być płci żeńskiej, a badania przeprowadza się w sposób zapewniający prywatność, godność i poufność.

c) Zdrowie psychiczne i opieka psychiczna

Reguła 12

Zindywidualizowane, uwzględniające aspekt płci i traumę kompleksowe programy opieki i rehabilitacji w zakresie zdrowia psychicznego są udostępniane kobietom pozbawionym wolności, które potrzebują opieki w zakresie zdrowia psychicznego w zakładzie karnym lub w warunkach nieizolacyjnych.

Reguła 13

Personel więzienny jest informowany o okresach, w których kobiety mogą odczuwać szczególny stres, tak aby był wrażliwy na ich sytuację i zapewniał im odpowiednie wsparcie.

d) Profilaktyka, leczenie, opieka i wsparcie związane z HIV

Reguła 14

Przy opracowywaniu sposobów reagowania na HIV/AIDS w jednostkach penitencjarnych w programach i usługach uwzględnia się szczególnie potrzeby kobiet, w tym zapobieganie przenoszeniu wirusa z matki na dziecko. W związku z tym władze więzienne promują i wspierają rozwój inicjatyw w zakresie profilaktyki, leczenia i opieki związanych z HIV takich jak edukacja partnerska (ang. peer-based education).

e) Programy terapii nadużywania substancji odurzających

Reguła 15

Więzienne służby opieki zdrowotnej zapewniają specjalistyczne programy terapii przeznaczone dla kobiet nadużywających substancji odurzających lub ułatwiają dostęp do takich programów, z uwzględnieniem uprzedniej wiktyimizacji, szczególnych potrzeb kobiet w ciąży i kobiet z dziećmi, a także ich zróżnicowanego środowiska kulturowego.

f) Zapobieganie samobójstwom i samookaleczeniom

Reguła 16

Opracowywanie i wdrażanie strategii, w porozumieniu ze służbami opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego i opieki społecznej, w celu zapobiegania samobójstwom i samookaleczeniom wśród kobiet pozbawionych wolności oraz zapewnianie odpowiedniego, uwzględniającego aspekt płci i specjalistycznego wsparcia osobom zagrożonym stanowi część kompleksowej polityki opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego w zakładach karnych i aresztach śledczych dla kobiet.

g) Profilaktyczne usługi opieki zdrowotnej

Reguła 17

Kobiety pozbawione wolności otrzymują edukację i informacje na temat profilaktycznych środków opieki zdrowotnej, w tym w zakresie HIV, chorób przenoszonych drogą płciową i innych chorób przenoszonych przez krew, a także stanów zdrowotnych uwarunkowanych płcią.

Reguła 18

Profilaktyczne środki opieki zdrowotnej o szczególnym znaczeniu dla kobiet, takie jak badania cytologiczne i badania przesiewowe w kierunku raka piersi i nowotworów ginekologicznych, są oferowane kobietom pozbawionym wolności na równi z kobietami w tym samym wieku w społeczności.

7. Bezpieczeństwo i ochrona

[*Uzupełnia reguły 27–36 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

a) Przeszukania*Reguła 19*

Podjmuje się skuteczne środki w celu zapewnienia ochrony godności i szacunku kobiet pozbawionych wolności podczas kontroli osobistych, które przeprowadza wyłącznie personel płci żeńskiej odpowiednio przeszkolony w zakresie właściwych metod przeszukiwania i zgodnie z ustalonymi procedurami.

Reguła 20

Opracowuje się alternatywne metody kontroli takie jak prześwietlenia w celu zastąpienia przeszukań ze zdjęciem odzieży i inwazyjnych przeszukań ciała, aby uniknąć szkodliwych psychologicznych i możliwych fizycznych skutków inwazyjnych przeszukań ciała.

Reguła 21

Personel więzienny musi wykazywać się kompetencją, profesjonalizmem i wrażliwością oraz chronić szacunek i godność podczas przeszukiwania zarówno dzieci przebywających z matką w zakładzie karnym, jak i dzieci odwiedzających więźniów.

b) Dyscyplina i karanie

[*Uzupełnia reguły 27–32 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 22

Kary ścisłego odosobnienia lub segregacji dyscyplinarnej nie stosuje się wobec kobiet w ciąży, kobiet z niemowlętami i matek karmiących piersią przebywających w zakładzie karnym.

Reguła 23

Sankcje dyscyplinarne wobec kobiet pozbawionych wolności nie mogą obejmować zakazu kontaktu z rodziną, w szczególności z dziećmi.

c) Środki przymusu

[*Uzupełnia reguły 33 i 34 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 24

Wobec kobiet podczas porodu, rodzących i bezpośrednio po porodzie nigdy nie stosuje się środków przymusu.

d) Informowanie więźniów i składanie przez nich skarg; inspekcje

[Uzupełnia reguły 35 i 36 oraz, w odniesieniu do inspekcji, regulę 55 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

Reguła 25

1. Kobietom pozbawionym wolności zgłaszającym przypadki znęcania się zapewnia się natychmiastową ochronę, wsparcie i poradnictwo, a ich skargi są rozpatrywane przez właściwe i niezależne organy z pełnym poszanowaniem zasady poufności. Środki ochrony muszą uwzględniać w szczególności ryzyko działań odwetowych.
2. Kobiety pozbawione wolności, które padły ofiarą wykorzystywania seksualnego, a w szczególności te, które w jego wyniku zaszły w ciążę, muszą otrzymać odpowiednią poradę i doradztwo medyczne oraz niezbędną opiekę zdrowotną w zakresie zdrowia fizycznego i psychicznego, wsparcie i pomoc prawną.
3. W celu monitorowania warunków zatrzymania i traktowania kobiet pozbawionych wolności w skład inspektoratów, komisji wizytujących lub monitorujących lub organów nadzorczych muszą wchodzić kobiety.

8. Kontakt ze światem zewnętrznym

[Uzupełnia reguły 37–39 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

Reguła 26

Kontakty kobiet pozbawionych wolności z ich rodzinami, w tym z dziećmi, a także z opiekunami dzieci i przedstawicielami prawnymi są wspierane i ułatwiane za pomocą wszelkich rozsądnych środków. Jeżeli jest to możliwe, wprowadza się środki w celu zrównoważenia niedogodności, z jakimi borykają się kobiety zatrzymane w instytucjach położonych z dala od ich domów.

Reguła 27

W przypadkach, w których dozwolone są widzenia małżeńskie, kobiety pozbawione wolności powinny mieć możliwość korzystania z tego prawa na równi z mężczyznami.

Reguła 28

Wizyty z udziałem dzieci muszą odbywać się w środowisku sprzyjającym pozytywnym doświadczeniom związanym z wizytą, w tym w odniesieniu do postawy personelu, i muszą umożliwiać otwarty kontakt między matką a dzieckiem. W miarę możliwości należy zachęcać do wizyt obejmujących dłuższy kontakt z dziećmi.

9. Personel instytucjonalny i szkolenia

[Uzupełnia reguły 46–55 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami]

Reguła 29

Budowanie zdolności personelu zatrudnionego w zakładach karnych dla kobiet musi umożliwiać mu sprostanie szczególnym wymogom resocjalizacji kobiet pozbawionych wolności oraz zarządzanie bezpiecznymi placówkami służącymi resocjalizacji. Środki budowania zdolności personelu płci żeńskiej muszą również obejmować dostęp do wyższych stanowisk, na których spoczywa kluczowa odpowiedzialność za opracowywanie polityk i strategii związanych z postępowaniem z kobietami pozbawionymi wolności i opieką nad nimi.

Reguła 30

Na szczeblu kierowniczym w administracji więziennej musi istnieć wyraźne i trwałe zobowiązanie do zapobiegania i zwalczania dyskryminacji personelu płci żeńskiej ze względu na płeć.

Reguła 31

Należy opracować i wdrożyć jasne polityki i przepisy dotyczące postępowania personelu więziennego mające na celu zapewnienie maksymalnej ochrony kobiet pozbawionych wolności przed wszelką przemocą fizyczną lub werbalną ze względu na płeć, nadużyciami i molestowaniem seksualnym.

Reguła 32

Personel więzienny płci żeńskiej musi mieć taki sam dostęp do szkoleń jak personel płci męskiej, a wszyscy pracownicy zaangażowani w zarządzanie zakładami karnymi dla kobiet muszą przejść szkolenie w zakresie uwrażliwienia na kwestię płci oraz zakazu dyskryminacji i molestowania seksualnego.

Reguła 33

1. Wszyscy pracownicy wyznaczeni do pracy z kobietami pozbawionymi wolności muszą przejść szkolenie dotyczące szczególnych ze względu na płeć potrzeb i praw człowieka kobiet pozbawionych wolności.
2. Personelowi więziennemu pracującemu w zakładach karnych dla kobiet zapewnia się szkolenie w zakresie pierwszej pomocy i podstaw medycyny oraz dodatkowo podstawowe szkolenie w zakresie głównych kwestii związanych ze zdrowiem kobiet.
3. W przypadku gdy dzieci mogą przebywać z matkami w zakładzie karnym, personelowi więziennemu zapewnia się również szkolenia podnoszące świadomość na temat rozwoju dziecka oraz podstawowe szkolenia w zakresie opieki zdrowotnej nad dziećmi, aby mógł odpowiednio reagować w razie potrzeby i w nagłych wypadkach.

Reguła 34

Programy budowania zdolności w zakresie HIV muszą być częścią regularnych programów szkoleniowych dla personelu więziennego. Poza profilaktyką, leczeniem, opieką i wsparciem związanymi z HIV/AIDS program musi obejmować również takie zagadnienia, jak płeć i prawa człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem ich związku z HIV, stygmatyzacją i dyskryminacją.

Reguła 35

Personel więzienny musi być przeszkolony w zakresie wykrywania potrzeb w dziedzinie opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego oraz ryzyka samookaleczeń i samobójstw wśród kobiet pozbawionych wolności, a także w zakresie oferowania pomocy przez udzielanie wsparcia i kierowanie takich przypadków do specjalistów.

10. Nietnie kobiety pozbawione wolności*Reguła 36*

Władze więzienne wprowadzają środki mające na celu zaspokojenie potrzeb w zakresie ochrony nieletnich kobiet pozbawionych wolności.

Reguła 37

Nieletnie kobiety pozbawione wolności muszą mieć taki sam dostęp do kształcenia i szkolenia zawodowego, jaki mają nieletni więźniowie płci męskiej.

Reguła 38

Nieletnie kobiety pozbawione wolności muszą mieć dostęp do programów i usług dostosowanych do wieku i płci takich jak poradnictwo dotyczące wykorzystywania seksualnego lub przemocy. Muszą one otrzymywać edukację w zakresie kobiecej opieki zdrowotnej i mieć regularny dostęp do ginekologów, podobnie jak dorosłe kobiety pozbawione wolności.

Reguła 39

Nieletnie kobiety w ciąży pozbawione wolności muszą otrzymywać wsparcie i opiekę medyczną równoważną z tymi zapewnianymi dorosłym kobietom pozbawionym wolności. Ich stan zdrowia musi być monitorowany przez lekarza specjalistę z uwagi na fakt, że ze względu na wiek mogą być bardziej narażone na komplikacje zdrowotne w czasie ciąży.

II. Reguły mające zastosowanie do kategorii szczególnych

A. Więźniowie odbywający karę

1. Klasyfikacja i indywidualizacja

[*Uzupełnia reguły 67–69 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 40

Administratorzy więzienni opracowują i wdrażają metody klasyfikacji uwzględniające szczególne ze względu na płeć potrzeby i okoliczności kobiet pozbawionych wolności, aby zapewnić odpowiednie i zindywidualizowane planowanie i wdrażanie z myślą o wczesnej resocjalizacji, traktowaniu i reintegracji społecznej tych osadzonych.

Reguła 41

W ocenie ryzyka i klasyfikacji więźniów uwzględniającej aspekt płci:

- a) uwzględnia się ogólnie niższe ryzyko stwarzane przez kobiety pozbawione wolności dla innych, jak również szczególnie szkodliwy wpływ, jaki na kobiety pozbawione wolności mogą mieć środki o zaostrzonym rygorze i zwiększony poziom izolacji;
- b) umożliwia się uwzględnienie w procesie przydziału do placówki i planowania odbywania kary istotnych informacji o pochodzeniu kobiet, takich jak przemoc, której mogły doświadczyć, historii zaburzeń psychicznych i nadużywania substancji odurzających, a także obowiązków rodzicielskich i innych obowiązków w zakresie opieki;
- c) zapewnia się, aby plany odbywania kary dla kobiet obejmowały programy i usługi resocjalizacyjne, które odpowiadają ich szczególnym ze względu na płeć potrzebom;

- d) zapewnia się, aby osoby potrzebujące opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego były umieszczane w miejscach, które nie są restrykcyjne i które mają jak najniższy poziom bezpieczeństwa, oraz otrzymywały odpowiednie leczenie, a nie były umieszczane w placówkach o wyższym poziomie bezpieczeństwa wyłącznie z powodu swoich problemów ze zdrowiem psychicznym.

2. Rygor więzienny

[*Uzupełnia reguły 65, 66 i 70–81 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 42

1. Kobiety pozbawione wolności muszą mieć dostęp do zrównoważonego i kompleksowego programu zajęć, w którym uwzględnia się potrzeby dostosowane do płci.
2. Rygor zakładu karnego powinien być na tyle elastyczny, aby zaspokajać potrzeby kobiet w ciąży, matek karmiących i kobiet z dziećmi. W zakładach karnych zapewnia się opiekę nad dziećmi, aby umożliwić kobietom pozbawionym wolności uczestnictwo w zajęciach w zakładzie karnym.
3. Szczególne wysiłki podejmuje się w celu zapewnienia odpowiednich programów dla przebywających w zakładach karnych kobiet w ciąży, matek karmiących i kobiet z dziećmi.
4. Szczególne wysiłki podejmuje się w celu zapewnienia odpowiednich usług dla kobiet pozbawionych wolności, które potrzebują wsparcia psychospołecznego, zwłaszcza tych, które były ofiarami przemocy fizycznej, psychicznej lub seksualnej.

Relacje społeczne i opieka po zwolnieniu

[*Uzupełnia reguły 79–81 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 43

Władze więzienne zachęcają do odwiedzin kobiet pozbawionych wolności, a w miarę możliwości również ułatwiają takie odwiedziny jako ważny warunek wstępny zapewnienia ich dobrego samopoczucia psychicznego i resocjalizacji.

Reguła 44

W związku z nieproporcjonalnie częstym doświadczaniem przemocy domowej przez kobiety pozbawione wolności należy odpowiednio konsultować się z nimi w kwestii tego, kto, w tym członkowie rodziny, może je odwiedzać.

Reguła 45

Władze więzienne wykorzystują w maksymalnym możliwym zakresie takie opcje, jak: zwolnienie do domu, otwarte zakłady karne, ośrodki resocjalizacji oraz programy i usługi środowiskowe dla kobiet pozbawionych wolności, aby ułatwić im przejście z więzienia na wolność, ograniczyć stygmatyzację i jak najwcześniej przywrócić im kontakt z rodziną.

Reguła 46

Władze więzienne, we współpracy z kuratorami sądowymi lub służbami opieki społecznej, lokalnymi grupami społecznymi i organizacjami pozarządowymi, opracowują i wdrażają kompleksowe programy resocjalizacji przed zwolnieniem i po zwolnieniu, w których uwzględnia się szczególnie ze względu na płeć potrzeby kobiet.

Reguła 47

Dodatkowe wsparcie po zwolnieniu zapewniane jest zwolnionym z więzienia kobietom, które potrzebują pomocy psychologicznej, medycznej, prawnej i praktycznej w celu zapewnienia ich udanej resocjalizacji, we współpracy ze służbami środowiskowymi.

3. Kobiety w ciąży, matki karmiące piersią i matki z dziećmi przebywające w zakładzie karnym

[*Uzupełnia regulę 23 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 48

1. Pozbawione wolności kobiety w ciąży lub karmiące piersią otrzymują porady dotyczące ich zdrowia i diety w ramach programu opracowanego i monitorowanego przez wykwalifikowanego pracownika służby zdrowia. Kobietom w ciąży, niemowlętom, dzieciom i matkom karmiącym piersią zapewnia się nieodpłatnie i w odpowiednim czasie wystarczającą żywność, zdrowe środowisko i możliwość regularnego ćwiczenia.
2. Kobiet pozbawionych wolności nie wolno zniechęcać do karmienia dzieci piersią, chyba że istnieją ku temu szczególne względy zdrowotne.
3. Potrzeby medyczne i żywieniowe kobiet pozbawionych wolności, które niedawno rodziły, ale których dzieci nie przebywają z nimi w zakładzie karnym, uwzględnia się w programach postępowania z tymi kobietami.

Reguła 49

Decyzje zezwalające na pobyt dzieci z matkami w zakładzie karnym podejmowane są w oparciu o najlepszy interes dzieci. Dzieci przebywających w zakładzie karnym ze swoimi matkami nigdy nie wolno traktować jak więźniów.

Reguła 50

Kobietom pozbawionym wolności, których dzieci przebywają z nimi w zakładzie karnym, zapewnia się jak najwięcej możliwości spędzania czasu z ich dziećmi.

Reguła 51

1. Dzieci mieszkające z matkami w zakładzie karnym mają zapewnioną stałą opiekę zdrowotną, a ich rozwój jest monitorowany przez specjalistów we współpracy ze środowiskową służbą zdrowia.
2. Środowisko wychowawcze takich dzieci musi być jak najbardziej zbliżone do środowiska dziecka przebywającego poza zakładem karnym.

Reguła 52

1. Decyzje o tym, kiedy dziecko ma zostać oddzielone od matki, opierają się na indywidualnej ocenie i najlepszym interesie dziecka w ramach odpowiednich przepisów krajowych.
2. Zabranie dziecka z zakładu karnego odbywa się w sposób delikatny wyłącznie po określeniu alternatywnych rozwiązań w zakresie opieki nad dzieckiem, a w przypadku cudzoziemek pozbawionych wolności – w porozumieniu z urzędnikami konsularnymi.
3. Po oddzieleniu dzieci od matek i umieszczeniu ich u rodziny lub krewnych lub w innych alternatywnych formach opieki kobietom pozbawionym wolności zapewnia się jak najszersze możliwości i udogodnienia w zakresie spotkań z dziećmi, jeżeli leży to w najlepszym interesie dzieci i nie zagraża bezpieczeństwu publicznemu.

4. Cudzoziemcy

[*Uzupełnia regulę 38 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 53

1. W przypadku istnienia odpowiednich umów dwustronnych lub wielostronnych przeniesienie niebędących rezydentkami cudzożemek pozbawionych wolności do ich kraju pochodzenia, w szczególności jeżeli mają one dzieci w kraju pochodzenia, rozważa się jak najwcześniej w trakcie odbywania przez nie kary pozbawienia wolności, po złożeniu przez daną kobietę wniosku lub wyrażeniu przez nią świadomej zgody.
2. W przypadku gdy dziecko mieszkające z niebędącą rezydentką cudzożemką pozbawioną wolności ma zostać zabrane z zakładu karnego, należy rozważyć relokację dziecka do jego kraju pochodzenia, biorąc pod uwagę najlepszy interes dziecka i działając w porozumieniu z matką.

5. Mniejszości i ludy tubylcze

Reguła 54

Władze więzienne uznają, że kobiety pozbawione wolności pochodzące z różnych środowisk religijnych i kulturowych mają szczególne potrzeby i mogą być narażone na różnego rodzaju formy dyskryminacji w dostępie do programów i usług związanych z płcią i kulturą. W związku z tym władze więzienne muszą zapewniać kompleksowe programy i usługi zaspokajające te potrzeby, w porozumieniu z samymi kobietami pozbawionymi wolności i odpowiednimi grupami.

Reguła 55

Usługi świadczone przed zwolnieniem i po zwolnieniu poddaje się przeglądowi w celu zapewnienia, aby były one odpowiednie i dostępne dla kobiet tubylczych pozbawionych wolności oraz kobiet pozbawionych wolności z grup etnicznych i rasowych, w porozumieniu z odpowiednimi grupami.

B. Więźniowie przebywający w areszcie lub oczekujący na proces

[*Uzupełnia regulę 84–93 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami*]

Reguła 56

Szczególnie ryzyko nadużyć, na jakie narażone są kobiety przebywające w areszcie tymczasowym, musi być uznane przez właściwe władze, które przyjmują odpowiednie środki w ramach polityki i praktyki, aby zagwarantować takim kobietom bezpieczeństwo w tym czasie. (Zob. także reguła 58 poniżej w odniesieniu do alternatywy dla tymczasowego aresztowania)

III. Środki nieizolacyjne

Reguła 57

Przy opracowywaniu i wdrażaniu odpowiednich rozwiązań dla przestępców płci żeńskiej uwzględnia się postanowienia reguł tokijskich. W ramach systemów prawnych państw członkowskich opracowuje się szczególnie ze względu na płeć opcje środków prewencji oraz alternatywy w zakresie postępowania przygotowawczego i orzekania kary, biorąc pod uwagę historię wiktyimizacji wielu przestępców płci żeńskiej oraz ich obowiązki w zakresie opieki.

Reguła 58

Biorąc pod uwagę postanowienia reguły 2 ust. 3 reguł tokijskich, przestępców płci żeńskiej nie wolno oddzielać od ich rodzin i społeczności bez należytego uwzględnienia ich pochodzenia i więzi rodzinnych. W stosownych przypadkach i w miarę możliwości wdraża się alternatywne sposoby postępowania z kobietami popełniającymi przestępstwa, takie jak środki prewencji oraz alternatywy w zakresie postępowania przygotowawczego i orzekania kary.

Reguła 59

Ogólnie rzecz biorąc, aby chronić kobiety, które potrzebują takiej ochrony, stosuje się środki ochrony inne niż izolacyjne, na przykład umieszczenie w schroniskach zarządzanych przez niezależne organy, organizacje pozarządowe lub inne służby społeczne. Tymczasowe środki obejmujące izolację w celu ochrony kobiety są stosowane tylko wtedy, gdy jest to konieczne i na wyraźny wniosek zainteresowanej kobiety, a we wszystkich przypadkach są nadzorowane przez organy sądowe lub inne właściwe organy. Takie środki ochronne nie mogą być kontynuowane wbrew woli zainteresowanej kobiety.

Reguła 60

Udostępnia się odpowiednie zasoby w celu opracowania właściwych alternatyw na potrzeby przestępców płci żeńskiej, by połączyć środki nieizolacyjne z interwencjami służącymi rozwiązaniu najczęstszych problemów prowadzących do styczności kobiet z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych. Mogą one obejmować kursy terapeutyczne i poradnictwo dla ofiar przemocy domowej i wykorzystywania seksualnego, odpowiednią terapię dla osób z zaburzeniami psychicznymi oraz programy kształcenia i szkolenia mające na celu poprawę perspektyw zatrudnienia. W programach takich uwzględnia się potrzebę zapewnienia opieki nad dziećmi i usług przeznaczonych wyłącznie dla kobiet.

Reguła 61

Przy orzekaniu kary dla przestępców płci żeńskiej sądy są uprawnione do uwzględnienia czynników łagodzących, takich jak brak wcześniejszej kryminalności oraz względny brak dotkliwości i charakter czynów zabronionych, w świetle obowiązków kobiet w zakresie opieki i typowego pochodzenia kobiet.

Reguła 62

Należy poprawić realizację programów terapii nadużywania substancji odurzających w społeczności, w których to programach uwzględnia się aspekt płci i traumę i które są przeznaczone wyłącznie dla kobiet, oraz dostęp kobiet do takiej terapii, aby zapobiegać przestępczości, a także w celu prewencji i orzekania kar alternatywnych.

1. Dyspozycje po orzeczeniu kary

Reguła 63

W decyzjach dotyczących warunkowego przedterminowego zwolnienia uwzględnia się obowiązki w zakresie opieki spoczywające na kobietach pozbawionych wolności, a także szczególne potrzeby tych kobiet w zakresie resocjalizacji.

2. Kobiety w ciąży i kobiety z dziećmi pozostającymi na utrzymaniu

Reguła 64

Tam, gdzie jest to możliwe i właściwe, preferuje się orzekanie kar nieizolacyjnych dla kobiet w ciąży i kobiet z dziećmi pozostającymi na utrzymaniu, przy czym kary izolacyjne rozważa się, gdy przestępstwo jest poważne lub popełnione z użyciem przemocy lub kobieta stanowi ciągłe zagrożenie oraz po uwzględnieniu najlepszego interesu dziecka lub dzieci i przy jednoczesnym zapewnieniu odpowiednich rozwiązań na potrzeby opieki nad takimi dziećmi.

3. Nieletni przestępcy płci żeńskiej

Reguła 65

W jak największym stopniu unika się instytucjonalizacji dzieci będących w konflikcie z prawem. Przy podejmowaniu decyzji bierze się pod uwagę podatność nieletnich przestępców płci żeńskiej na zagrożenia ze względu na płeć.

4. Cudzoziemcy

Reguła 66

Dokłada się wszelkich starań, aby ratyfikować Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej³⁰ oraz Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej³¹, w celu pełnego wdrożenia ich postanowień, tak aby zapewnić maksymalną ochronę ofiarom handlu ludźmi z myślą o uniknięciu wtórnej wiktyimizacji wielu cudzoziemek.

IV. Badania, planowanie, ocena i podnoszenie świadomości społecznej

1. Badania, planowanie i ocena

Reguła 67

Podejmuje się wysiłki w celu zorganizowania i promowania kompleksowych, ukierunkowanych na wyniki badań nad przestępstwami popełnianymi przez kobiety, czynnikami prowadzącymi do styczności kobiet z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, wpływem wtórnej kryminalizacji i pozbawienia wolności na kobiety, cechami przestępców płci żeńskiej, a także programów mających na celu ograniczenie recydywy wśród kobiet, stanowiących podstawę skutecznego planowania, opracowywania programów i kształtowania polityki w odpowiedzi na potrzeby w zakresie resocjalizacji przestępców płci żeńskiej.

Reguła 68

Podejmuje się wysiłki w celu organizowania i promowania badań nad liczbą dzieci dotkniętych stycznością ich matek z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, a w szczególności pozbawieniem wolności, oraz wpływem tej sytuacji na dzieci, co ma przyczynić się do kształtowania polityki i opracowywania programów z uwzględnieniem najlepszego interesu dzieci.

Reguła 69

Podejmuje się wysiłki ukierunkowane na przegląd, ocenę i okresowe podawanie do wiadomości publicznej tendencji, problemów i czynników związanych z zachowaniami przestępczymi kobiet oraz skutecznością reagowania na potrzeby resocjalizacji przestępców płci żeńskiej, a także ich dzieci w celu ograniczenia stygmatyzacji i negatywnego wpływu styczności tych kobiet z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych na nie same.

2. Podnoszenie świadomości społecznej, udostępnianie informacji i szkolenia

Reguła 70

1. Media i społeczeństwo są informowane o przyczynach, które prowadzą do uwięzienia kobiet w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, oraz o najskuteczniejszych sposobach reagowania na nie w celu umożliwienia resocjalizacji kobiet z uwzględnieniem najlepszego interesu ich dzieci.

³⁰ Organizacja Narodów Zjednoczonych, Seria Traktatów, tom 2225, nr 39574.

³¹ Tamże, tom 2237, nr 39574.

2. Publikacja i rozpowszechnianie badań i przykładów dobrych praktyk stanowią kompleksowe elementy polityk mających na celu poprawę losu kobiet i ich dzieci oraz ich sprawiedliwe traktowanie przez wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych.
3. Media, opinia publiczna i osoby odpowiedzialne zawodowo za sprawy dotyczące więźniów i przestępców płci żeńskiej są regularnie informowane o kwestiach objętych niniejszymi regułami oraz o wdrażaniu tych reguł.
4. Opracowuje i wdraża się programy szkolenia na temat niniejszych reguł i wyników badań dla właściwych funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w celu podniesienia świadomości tego personelu i uwrażliwienia go na postanowienia zawarte w niniejszych regułach.

**KOMENTARZ DO REGUŁ NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
DOTYCZĄCYCH POSTĘPOWANIA Z KOBIECIAMI
POZBAWIONYMI WOLNOŚCI I ŚRODKÓW NIEIZOLACYJNYCH
DLA PRZESTĘPCÓW PŁCI ŻEŃSKIEJ (REGUŁY Z BANGKOKU)³²**

³² Niniejszy komentarz nie jest częścią reguł z Bangkoku. Został on przygotowany przez Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) i zatwierdzony na otwartym posiedzeniu międzyrządowej grupy ekspertów na potrzeby opracowania reguł uzupełniających dotyczących postępowania z kobietami zatrzymanymi oraz objętymi środkami o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym, które to posiedzenie odbyło się w Bangkoku, w Tajlandii, w dniach 23–26 listopada 2009 r.

CZĘŚĆ I

REGUŁY O ZASTOSOWANIU OGÓLNYM

Reguła 1

Zasada niedyskryminacji zapisana w regule 6 Wzorcowych reguł minimalnych oraz zasada indywidualizacji przewidziana w regule 63 ust. 1 wyraźnie wskazują na to, że zaspokajanie szczególnych potrzeb jednostek jest istotnym elementem wprowadzania w życie zasady niedyskryminacji. W związku z tym podejmowanie działań mających na celu wyeliminowanie dyskryminujących praktyk w przypadku kobiet pozbawionych wolności wymaga uwzględnienia szczególnych względów przy stosowaniu Wzorcowych reguł minimalnych i przedmiotowych reguł wobec kobiet pozbawionych wolności. Rozumowanie to znajduje odzwierciedlenie w zasadzie 5 ust. 2 Zbioru zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia, która to zasada wyraźnie stanowi, że specjalnych środków mających na celu zaspokojenie szczególnych potrzeb kobiet pozbawionych wolności i innych szczególnych kategorii nie uznaje się za dyskryminujące. Stanowi to również odzwierciedlenie art. 4 Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet.

Reguła 2 ust. 1

Kobiety, zwłaszcza osoby niepiśmienne, ubogie, będące ofiarami przemocy i głównymi opiekunami swoich dzieci i rodzin, czują się szczególnie bezbronne przy pierwszym przyjęciu do zakładu karnego. Często nie są świadome swoich praw, są bardzo zaniepokojone tym, co się z nimi dzieje, i jaki będzie to miało wpływ na ich dzieci. Według niektórych badań więźniowie są bardziej narażeni na samookaleczenie i samobójstwo w początkowym okresie po przyjęciu do zakładu karnego³³. Obiekty, w których nowi więźniowie mogą spędzić pierwsze 48 godzin, aby przystosować się do życia w warunkach więziennych, wprowadzone na przykład w wielu zakładach karnych w Wielkiej Brytanii, powinny być udostępniane wszystkim więźniom, ale są szczególnie ważne w przypadku kobiet pozbawionych wolności, które są szczególnie narażone na stres psychiczny, zwłaszcza w pierwszych dniach pozbawienia wolności³⁴. Znaczenie specjalnego obszaru recepcyjnego i procedur, które pomagają nowo przybyłym więźniom

³³ Według badań Krajowego Instytutu Więziennictwa Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych 50% samobójstw w więzieniach ma miejsce w ciągu pierwszych 24 godzin, a 27% – w ciągu pierwszych trzech godzin (Hayes, Lindsay, M., dyrektor projektu, Krajowe Centrum ds. Instytucji i Alternatyw, Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, Krajowy Instytut Więziennictwa, *Prison Suicide: An Overview and Guide to Prevention [Samobójstwa w więzieniach: przegląd i wskazówki dotyczące zapobiegania]* (1995)); badania opublikowane przez Królewskie Kolegium Psychiatrów (Wielka Brytania) wykazały, że 17% samobójstw w Wielkiej Brytanii miało miejsce w pierwszym tygodniu pozbawienia wolności, 28,5% – w ciągu miesiąca, 51,2% – w ciągu trzech miesięcy, a 76,8% – w ciągu roku (Dooley, E., *Prison Suicide in England and Wales [Samobójstwa w zakładach karnych w Anglii i Walii]*, *British Journal of Psychiatry, Royal College of Psychiatrists* (1990)); badania przeprowadzone w Kanadzie wykazały, że wśród osób w początkowej fazie pozbawienia wolności wskaźnik samobójstw jest najwyższy (John Howard Society of Alberta, *Prison and Jail Suicide [Samobójstwa w zakładach karnych i aresztach śledczych]* (1990)); według badań przeprowadzonych przez brytyjską organizację pozarządową Howard League for Penal Reform w Wielkiej Brytanii 50% osób, które odbierają sobie życie w zakładzie karnym, robi to w ciągu pierwszego miesiąca. W badaniach tych podkreśla się, że wprowadzone w wielu zakładach karnych w Wielkiej Brytanii placówki, w których osadzeni spędzają pierwszą noc, pomogły ułatwić przejście z życia na zewnątrz do życia w warunkach więziennych. Badania przeprowadzone przez Howard League for Penal Reform pokazują, że specjalne skrzydło lub oddział, w których wszyscy nowi więźniowie spędzają pierwsze 48 godzin w zakładzie karnym, może zapobiec samobójstwom.

³⁴ The Howard League for Penal Reform, „Care, concern and carpets: How women’s prisons can use first night in custody centres to reduce distress” [Opieka, troska i dywany: jak w zakładach karnych dla kobiet można wykorzystać pierwszą noc w placówce, by ograniczyć stres], (2006).

w kontaktowaniu się z rodzinami i otrzymywaniu wyczerpujących informacji na temat rygoru więziennego oraz tego, gdzie szukać pomocy w razie potrzeby, podkreślono również w innej literaturze, w tym publikacjach WHO³⁵. Cudzoziemcy, zwłaszcza niebędący rezydentami, czują się w tym czasie szczególnie bezbronni i powinni otrzymać dodatkową pomoc, do której są uprawnieni.

Reguła 2 ust. 2

Większość kobiet, którym grozi zatrzymanie lub pozbawienie wolności, to matki³⁶ i często główne opiekunki dzieci. Nagłe i często niespodziewane odebranie opieki wymaga alternatywnych rozwiązań w zakresie opieki w celu ochrony dzieci i zapewnienia im bytu, z uwzględnieniem ich najlepszego interesu zgodnie z postanowieniami Konwencji o prawach dziecka. W tym czasie matka musiałaby również mieć dostęp do informacji i porad prawnych na temat alternatywnych rozwiązań w zakresie opieki i ich długoterminowych skutków. Uznaje się, że w niektórych jurysdykcjach zawieszenie zatrzymania lub odbywania kary może nie być możliwe, w którym to przypadku zachęca się władze do korzystania z takich opcji jak zwolnienie do domu natychmiast po zatrzymaniu, aby umożliwić poczynienie niezbędnych ustaleń związanych z obowiązkami w zakresie opieki.

Reguła 3

Informacje te, gromadzone zgodnie z celem pozbawienia wolności, a także z uwzględnieniem ochrony prywatności matki, będą przydatne w pomocy w kontaktach między matką a dzieckiem mieszkającym poza zakładem karnym, jeśli zajdzie taka potrzeba, a także w gromadzeniu danych na temat statusu rodzicielskiego kobiet pozbawionych wolności, z myślą o poszerzeniu wiedzy na temat osadzonych matek oraz poprawie adekwatności i skuteczności reakcji wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych wobec przestępców płci żeńskiej przy jednoczesnym uwzględnieniu najlepszego interesu ich dzieci. Matki powinny otrzymywać informacje o celach, dla których informacje te są gromadzone, i być zachęcane do ich udzielania, choć wiele kobiet może mieć powody, dla których nie chce ujawniać tych informacji, a władze muszą respektować ich decyzję.

Reguła 4

Wszyscy więźniowie powinni być przydzielani w miarę możliwości do placówek w pobliżu ich miejsca zamieszkania lub miejsc resocjalizacji, aby ułatwić komunikację z ich rodzinami, a także agencjami i służbami wykorzystywanymi do wspomagania ich resocjalizacji, w celu wprowadzenia w życie reguł 79 i 80 Wzorcowych reguł minimalnych, które stanowią, że szczególną uwagę należy zwrócić na utrzymanie i poprawę relacji między więźniami i ich rodzinami. Reguły te stanowią, że od początku odbywania kary przez więźnia należy brać pod uwagę jego przyszłość po zwolnieniu. Więźniowie powinni być zachęcani i wspierani w utrzymywaniu lub nawiązywaniu relacji z agencjami spoza zakładu karnego, które mogą promować najlepsze interesy ich rodzin i ich resocjalizację. Najczęściej jednak kobiety znajdują się w niekorzystnej sytuacji, jeżeli chodzi o przydział, ze względu na niewielką liczbę placówek dla kobiet w większości krajów i w związku z tym borykają się z ogromnymi wyzwaniem w utrzymywaniu kontaktów z rodziną. Zgodnie z tą regułą władze więzienne powinny w miarę możliwości wprowadzić środki zapewniające, aby kobiety pozbawione wolności były umieszczane w placówkach bliżej miejsca zamieszkania lub miejsc, w których mogą kontaktować się z agencjami wspomagającymi ich resocjalizację. Biorąc pod uwagę historię przemocy wobec kobiet i ich wykorzystywania, nie należy zakładać, że poprzednie miejsce zamieszkania kobiety jest preferowanym lub bezpiecznym miejscem do jej zwolnienia

³⁵ Møller, L., Stöver, H., Jürgens, R., Gatherer, A. i Nikogosian, H., red., *Health in Prisons, A WHO guide to the essentials in prison health* [Zdrowie w zakładach karnych. Przewodnik WHO po najważniejszych kwestiach związanych ze zdrowiem w zakładach karnych], The World Health Organisation Europe (2007), s. 142.

³⁶ UNODC, *Handbook for prison managers and policymakers on Women and Imprisonment* [Podręcznik dla zarządzających zakładami karnymi i decydentów na temat kobiet i pozbawienia wolności] (2008), s. 18–19.

(np. z powodu wcześniejszego znęcania się lub spodziewanej przyszłej stygmatyzacji); należy zatem uwzględnić ten czynnik przy wyborze miejsca w pobliżu służb, które pomogą w resocjalizacji.

Reguła 5

Szczególne znaczenie mają łatwy dostęp do urządzeń sanitarnych i miejsc do mycia, rozwiązanie w zakresie bezpiecznego usuwania zakrwawionych przedmiotów, a także zapewnienie artykułów higienicznych takich jak podpaski lub wkładki higieniczne. Artykuły te powinny być dostępne dla kobiet w taki sposób, by osadzone nie musiały czuć się zażenowane, gdy proszą o nie (np. artykuły te powinny być wydawane przez inne kobiety lub najlepiej dostępne w razie potrzeby). Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) uważa, że niezapewnienie takich podstawowych przedmiotów może być równoznaczne z poniżającym traktowaniem³⁷.

Reguła 6

Reguła 24 Wzorcowych reguł minimalnych stanowi, że lekarz powinien zobaczyć i zbadać każdego więźnia tak szybko, jak to możliwe, po jego przyjęciu, a następnie w razie potrzeby, w szczególności w celu wykrycia choroby fizycznej lub psychicznej i zastosowania wszelkich niezbędnych środków. Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia (zasada 24) stanowi również, że osobie aresztowanej lub uwięzionej należy zaoferować odpowiednie badanie lekarskie tak szybko po przyjęciu do miejsca aresztowania lub uwięzienia, jak będzie to możliwe, a później, kiedy będzie to potrzebne, a także należy zapewnić opiekę medyczną i leczenie.

Istotne jest, aby wszyscy więźniowie byli poddawani badaniu lekarskiemu i ocenie stanu zdrowia przy przyjęciu, na zasadzie indywidualnej, w celu zapewnienia, aby więźniów natychmiast rozpoczęła odpowiednie leczenie wszelkich schorzeń. Lekarz przeprowadzający takie badania powinien być niezależny od władz więziennych, tak aby zapewnić bezstronne i obiektywne sprawozdanie z badania. Kobiety pozbawione wolności, zazwyczaj pochodzące ze środowisk o niekorzystnej sytuacji gospodarczej i społecznej, a także wiele kobiet w krajach o niskim dochodzie cierpi na różne schorzenia, które mogą być nielezione w społeczności. W wielu krajach kobiety spotykają się z dodatkową dyskryminacją ze względu na płeć i barierami w dostępie do odpowiednich usług opieki zdrowotnej w społeczności. Dlatego też kobiety pozbawione wolności często mają większe potrzeby w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej w porównaniu z mężczyznami. Z tych powodów kompleksowe badania kobiet przy przyjęciu do zakładu karnego mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia odpowiedniego leczenia. Takim badaniom powinno towarzyszyć udzielanie informacji na temat podstawowej opieki zdrowotnej i ochrony przed chorobami zakaźnymi³⁸.

Reguła 6 ust. 1

Przemoc wobec kobiet, zwłaszcza przemoc seksualna, ma liczne krótkoterminowe i długoterminowe konsekwencje dla zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego kobiet. W związku z tym kobiety pozbawione wolności stanowią grupę wysokiego ryzyka występowania chorób związanych ze zdrowiem seksualnym i reprodukcyjnym. Niezwykle ważne jest jak najwcześniejsze zdiagnozowanie wszelkich chorób związanych ze zdrowiem reprodukcyjnym lub seksualnym i zapewnienie odpowiedniego leczenia. Jeżeli chodzi o przeprowadzanie testów pod kątem HIV, istotne jest, aby przed wykonaniem badań w kierunku

³⁷ Normy CPT, wydanie z 2006 r., wyciąg z 10. sprawozdania ogólnego, CPT/Inf (2000) 13, pkt 31.

³⁸ Badania lekarskie przeprowadzane przy przyjęciu do aresztów policyjnych nie muszą być tak kompleksowe, jak określono w regule 6, która ma zastosowanie przede wszystkim do aresztów śledczych i zakładów karnych. Głównym celem badania lekarskiego w areszcie policyjnym jest zapewnienie wszelkiej niezbędnej opieki medycznej w nagłych wypadkach oraz zapobieganie złemu traktowaniu i znęcaniu się, a zatem odnotowanie podstawowego stanu zdrowia i potrzeb medycznych zatrzymanego, a w szczególności tego, czy miał on jakiegokolwiek obrażenia w chwili przyjęcia.

HIV/AIDS lub przed podjęciem interwencji medycznych u osób pozbawionych wolności uzyskać w sposób wolny od przymusu świadomą zgodę tych osób, a także aby proces uzyskiwania zgody wyraźnie umożliwiał osadzonemu odmowę poddania się takim badaniom i leczeniu³⁹.

³⁹ UNODC, WHO, UNAIDS, HIV/AIDS Prevention, Care, treatment and Support in Prison Settings, A Framework for an Effective National Response [Profilaktyka, opieka, leczenie i wsparcie w zakresie HIV/AIDS w zakładach karnych. Ramy skutecznej reakcji na szczeblu krajowym], Lines, R. i Stöver, H., 2006, s. 19. Zob. także Rada Europy, Zalecenie Komitetu Ministrów nr R (93) 6 dotyczące więziennych i kryminologicznych aspektów kontroli chorób zakaźnych, w tym problemów zdrowotnych związanych z AIDS w zakładach karnych, reguła 3 oraz trzecie sprawozdanie ogólne CPT, CPT/INF (93) 12, pkt 55.

Reguła 6 ust. 2

Przy określaniu ryzyka należy w ocenie uwzględnić historię zdrowia psychicznego osoby pozbawionej wolności, uzależnienie od narkotyków lub alkoholu oraz wcześniejsze próby samookaleczenia i samobójstwa. W wielu krajach badania wskazują, że w chwili przyjęcia do zakładu karnego kobiety mają znacznie większe potrzeby niż mężczyźni, jeżeli chodzi o opiekę zdrowotną w zakresie zdrowia psychicznego, częściej są uzależnione od narkotyków i częściej podejmują próby samookaleczenia. W co najmniej jednym kraju badania wskazują na większą liczbę samobójstw wśród kobiet pozbawionych wolności w porównaniu z mężczyznami. Badania przeprowadzone w niektórych krajach wskazują, że osoby pozbawione wolności, które popełniły samobójstwo, w chwili przybycia do zakładu karnego cierpiały na jakąś formę zaburzeń psychicznych lub były uzależnione od substancji psychoaktywnych (lub jedno i drugie). Badania nad samobójstwami osób pozbawionych wolności wykazały również, że długoterminowe wyroki, przebywanie w celi jednoosobowej, zaburzenia psychiczne, nadużywanie substancji psychoaktywnych i skłonności samobójcze w przeszłości wiążą się ze zwiększonym ryzykiem samobójstwa⁴⁰. Badania wykazały także większą częstość występowania samookaleczeń wśród osób pozbawionych wolności, które popełniają samobójstwo, w porównaniu z ogółem populacji, jak również większą częstość występowania myśli samobójczych wśród samookaleczających się osadzonych⁴¹. W związku z tym można uznać, że w przypadku samookaleczających się osób pozbawionych wolności ryzyko podjęcia próby samobójczej jest wyższe niż u innych osadzonych.

Reguła 6 ust. 3

Ważne jest, aby w dokumentacji medycznej rejestrowana była historia zdrowia reprodukcyjnego kobiet, co może być pomocne w ewentualnym późniejszym leczeniu. Obecne komplikacje związane ze zdrowiem reprodukcyjnym powinny niezwłocznie spotkać się z odpowiednią reakcją medyczną. Na przykład kobiety, które niedawno przeszły aborcję, doświadczyły poronienia lub komplikacji podczas porodu, mogą potrzebować pilnej pomocy medycznej. Kobiety, które niedawno urodziły dziecko, wymagają opieki poporodowej i często poradnictwa w tym zakresie.

Reguła 6 ust. 4

Badania przeprowadzone w szeregu państw wykazały, że duży odsetek kobiet trafiających do zakładów karnych to osoby uzależnione od narkotyków. Przeszłości związane z narkotykami są jedną z najczęstszych kategorii przestępstw popełnianych przez kobiety, a narkotyki są często kluczowym czynnikiem wpływającym na ich przestępcze zachowanie⁴². Niektóre badania wskazują również, że kobiety pozbawione wolności są częściej niż osadzeni mężczyźni uzależnione od twardych narkotyków⁴³. Dlatego ważne jest zdiagnozowanie przy przyjęciu do zakładu karnego wszelkich potrzeb w zakresie leczenia uzależnienia od narkotyków, aby zapewnić potrzebne usługi opieki zdrowotnej tak wcześnie, jak to możliwe, podczas zatrzymania i pozbawienia wolności, biorąc pod uwagę, że uzależnienie od

⁴⁰ Matsching T., Frühwald S. i Frottier P., Suicide behind bars, an international review [Samobójstwa za kratkami – przegląd międzynarodowy], Klinische Abteilung für Sozialpsychiatrie und Evaluationsforschung, Universitätsklinik für Psychiatrie, AKH Wien, Austria. *Psychiatr Prax.* 2006 Jan;33 (1):6-13.

⁴¹ McArthur, M., Camilleri, P. i Webb, H., Strategies for Managing Suicide and Self-harm in Prisons [Strategie zapobiegania samobójstwom i samookaleczeniom w zakładach karnych], Australijski Instytut Kryminologii, 1999, s. 1.

⁴² Szacuje się na przykład, że w chwili aresztowania co najmniej 75% kobiet trafiających do zakładów karnych w Anglii i Walii ma jakiś rodzaj problemów związanych z narkotykami, a inne szacunki wskazują, że 75% kobiet przyjmowanych do europejskich zakładów karnych nadużywa narkotyków i alkoholu (zob. WHO/Europa, Health in Prisons, A WHO guide to the essentials in prison health [Zdrowie w zakładach karnych. Przewodnik WHO po najważniejszych kwestiach związanych ze zdrowiem w zakładach karnych] (2007) oraz Women in Prison. A Review of the Conditions in Member States of the Council of Europe [Kobiety pozbawione wolności: przegląd warunków w państwach członkowskich Rady Europy], Kwakerska Rada do Spraw Europejskich, s. 12, cyt. „Health Care Needs of Women in Prison: The Gap Between Policy and Implementation” [„Potrzeby osadzonych kobiet w zakresie opieki zdrowotnej: luka między polityką a jej wdrażaniem], prezentacja MacDonald M. w „What Works with Women Offenders” [„Co działa w przypadku przestępców płci żeńskiej”], czerwiec 2005 r.).

⁴³ A Review of the Conditions in Member States of the Council of Europe, Kwakerska Rada do Spraw Europejskich, s. 12.

narkotyków jest uznanym podstawowym czynnikiem, który może prowadzić do konfliktu z prawem, a tym samym do ponownego popełnienia przestępstwa po zwolnieniu, jeżeli uzależnienie pozostanie nieleczone.

Reguła 6 ust. 5

Badanie kontrolne stanu zdrowia przy przyjęciu jest niezbędne do zidentyfikowania wszelkich oznak złego traktowania lub tortur w poprzednim miejscu zatrzymania/areszcie oraz do podjęcia odpowiednich działań. Do tortur i znęcania się nad osadzonymi w areszcie, bezpośrednio po zatrzymaniu, dochodzi częściej niż w okresie odbywania kary pozbawienia wolności. W początkowym okresie podejrzani najczęściej znajdują się w rękach funkcjonariuszy odpowiedzialnych za dochodzenie w sprawie przestępstwa, o które są oskarżeni. Funkcjonariusze mają zatem interes w uzyskaniu przyznania się do winy lub innych istotnych informacji⁴⁴. W tym czasie kobiety są szczególnie narażone na wykorzystywanie seksualne, w tym gwałt⁴⁵.

Reguła 7

Każdą kobietę, u której zdiagnozowano, że była maltretowana w poprzednim miejscu zatrzymania lub wcześniej (przez personel więzienny lub innych więźniów), należy w pełni poinformować o przysługującym jej prawie do złożenia skargi i należy zapewnić jej odpowiednią pomoc, aby umożliwić jej złożenie skargi, jeśli sobie tego życzy. W trakcie tego procesu należy przestrzegać zasady poufności, a zainteresowana kobieta powinna otrzymać wsparcie psychologiczne potrzebne w jej sytuacji, niezależnie od tego, czy zdecyduje się złożyć skargę. Wsparcie psychologiczne może być zapewniane przez służby zewnętrzne takie jak organizacje pozarządowe we współpracy z władzami więziennymi, zwłaszcza gdy władze więzienne nie są w stanie zapewnić odpowiednich i właściwych usług. Zasadnicze znaczenie ma zapewnienie takim kobietom pomocy prawnej. Taka pomoc może być świadczona przez prawników lub wykwalifikowanych asystentów prawnych, przynajmniej w pierwszej instancji, w przypadku braku prawników.

Reguła 8

Normy międzynarodowe gwarantują prawo do tajemnicy lekarskiej wszystkim osobom, w tym pozbawionym wolności. Kobiety mogą mieć szczególne obawy dotyczące bezpieczeństwa i ochrony w związku z historią ich zdrowia reprodukcyjnego i dlatego nigdy nie powinny być zmuszane do udzielania informacji, które ich zdaniem mogą narażać je na ryzyko. W tym kontekście kobiety powinny mieć prawo do odmowy poddania się badaniu pochwy / testowi dziewictwa.

Reguła 9

Na całym świecie wielu kobietom przyjmowanym do zakładów karnych towarzyszą ich dzieci, które mogą pozostawać z nimi w placówce, często przez długi czas. Niezbędne jest poszanowanie prawa takich dzieci do najwyższych osiągalnych standardów zdrowia, zapisanych w art. 12 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz art. 24 Konwencji o prawach dziecka, a także przeprowadzenie dokładnej kontroli stanu zdrowia przy ich przybyciu do zakładu karnego i zapewnianie wymaganej opieki zdrowotnej przez cały okres ich pobytu w zakładach karnych. W miarę możliwości i w najlepszym interesie dziecka takie badanie kontrolne należy przeprowadzać w obecności matki.

⁴⁴ Sprawozdanie specjalnego sprawozdawcy ds. tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania Manfreda Nowaka, Rada Praw Człowieka, 13. sesja, 9 lutego 2010 r., A/HRC/13/39, pkt 52.

⁴⁵ Omówienie zjawiska przemocy wobec kobiet pozostających w instytucjach – zob. Rada Praw Człowieka, 7. sesja, sprawozdanie specjalnego sprawozdawcy ds. tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania Manfreda Nowaka, A/HRC/7/3, 15 stycznia 2008 r., w szczególności pkt 34–35. W pkt 34 stwierdza się, że „[p]rzemoc wobec kobiet pozostających w instytucjach bardzo często obejmuje gwałt i inne formy przemocy seksualnej, takie jak groźby gwałtu, dotykanie, »testy dziewictwa«, rozbieranie do naga, inwazyjne przeszukiwanie ciała, zniewagi i upokorzenia o charakterze seksualnym itp. Powszechnie uznaje się, w tym przez byłych specjalnych sprawozdawców ds. tortur i w orzecznictwie regionalnym, że gwałt stanowi torturę, gdy jest dokonywany przez funkcjonariuszy publicznych, za ich namową lub za ich zgodą lub przyzwoleniem. W orzeczeniu z 1997 r. w sprawie gwałtu w instytucji Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że „gwałt na osobie zatrzymanej przez funkcjonariusza państwowego należy uznać za szczególnie poważną i obraźliwą formę złego traktowania, biorąc pod uwagę łatwość, z jaką sprawca może wykorzystać bezbronność i osłabiony opór ofiary”, a „gwałt pozostawia u ofiar głębokie urazy psychiczne, które nie reagują na upływ czasu tak szybko, jak inne formy przemocy fizycznej i psychicznej”.

Reguła 10

Wszystkie kobiety mają prawo do leczenia i opieki równoważnym leczeniu i opiece o standardzie stosowanym w społeczności w zakresie potrzeb zdrowotnych związanych z ich płcią. Ze względu na typową przeszłość kobiet przebywających w zakładach karnych, czynniki ryzyka i ich potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej jako kobiet zakłady karne dla kobiet wymagają szczególnych ze względu na płć ram opieki zdrowotnej, w których kładzie się nacisk na zdrowie reprodukcyjne i seksualne, opiekę zdrowotną w zakresie zdrowia psychicznego leczenie uzależnień i poradnictwo dla ofiar przemocy fizycznej i seksualnej.

Ze względów kulturowych lub z powodu wcześniejszych negatywnych doświadczeń z mężczyznami, w tym bycia ofiarą wykorzystywania seksualnego lub przemocy, kobiety mogą nie chcieć być badane przez lekarza specjalistę płci męskiej, a nawet mogą ponownie odczuć traumę w związku z takim badaniem. W regule tej uwzględnia się tę możliwość przez zapewnienie kobietom prawa do zażądania badania i leczenia przez lekarza specjalistę płci żeńskiej. Kobiety nie powinny być zobowiązane do uzasadnienia takiej prośby.

W regule uznaje się, że w niektórych okolicznościach odpowiednio wykwalifikowany lekarz płci żeńskiej może nie być dostępny, zwłaszcza w sytuacjach nagłych. W takich przypadkach obecność członka personelu płci żeńskiej powinna pomóc postrzeżanemu lub rzeczywistemu ryzyku molestowania i uspokoić kobietę pozbawioną wolności.

Reguła 11

Zasada poufności, która ma zastosowanie do wszystkich badań lekarskich, wymaga, aby pacjenci byli badani indywidualnie, bez obecności innych osób, chyba że pacjent wyraźnie tego zażąda. W zakładach karnych lekarze mogą w wyjątkowych okolicznościach poprosić o obecność funkcjonariuszy służby więziennej, jeżeli czują się zagrożeni. W takich przypadkach funkcjonariusze służby więziennej powinni poinformować lekarzy o charakterze ewentualnego ryzyka, aby lekarze mogli podjąć świadomą decyzję. We wszystkich przypadkach personel zajmujący się ochroną powinien jednak być poza zasięgiem słuchu pacjenta i lekarza specjalisty⁴⁶.

Obecność personelu płci męskiej podczas badania i leczenia kobiety pozbawionej wolności może powodować skrajny stres, narusza prawo do prywatności i należy takiej sytuacji unikać we wszystkich przypadkach.

Reguła 12

W krajach na całym świecie odnotowano, że przed pozbawieniem wolności kobiety doświadczają w dużym stopniu przemocy domowej oraz wykorzystywania fizycznego i seksualnego. Kobiety pozbawione wolności częściej niż mężczyźni cierpią na problemy ze zdrowiem psychicznym, często w wyniku przemocy domowej, znęcania fizycznego i wykorzystywania seksualnego. W regule tej podkreśla się potrzebę zapewnienia, aby w opiece zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego świadczonej w zakładach karnych dla kobiet uwzględniano aspekt płci oraz aby opieka ta była interdyscyplinarna.

⁴⁶ Zasada 1 Zasad etyki medycznej ONZ odnoszących się do roli personelu służby zdrowia, w szczególności lekarzy, w ochronie więźniów i osób aresztowanych przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem, stanowi, że „[p]ersonel służby zdrowia, w szczególności lekarze, którym powierzono opiekę medyczną więźniów i osób aresztowanych, mają obowiązek zapewnienia ochrony ich zdrowia fizycznego i psychicznego oraz leczenia chorób, o takiej samej jakości i o takim samym standardzie, jaki dostępny jest tym, którzy nie są uwięzieni lub aresztowani”. Poufność badań lekarskich jest jedną z kluczowych zasad mających zastosowanie do opieki zdrowotnej wszystkich osób, w tym osadzonych. Międzynarodowy Kodeks Etyki Lekarskiej Światowego Stowarzyszenia Lekarzy (przyjęty w 1949 r., zmieniony w latach 1968, 1983 i 2006) stanowi, że „[lekarz] musi szanować prawo pacjenta do poufności. Ujawnienie informacji poufnych jest etycznie, gdy pacjent wyrazi na to zgodę lub gdy istnieje rzeczywiste i bezpośrednie zagrożenie wyrządzeniem szkody pacjentowi lub innym oraz gdy istnieje rzeczywiste i bezpośrednie zagrożenie wyrządzenia szkody pacjentowi lub innym osobom”. Naruszenie poufności ma zatem charakter wyjątkowy, a decyzja o ujawnieniu jakichkolwiek informacji z powodu rzeczywistego i bezpośredniego zagrożenia dla pacjenta lub innych osób musi zostać podjęta przez lekarza lub za zgodą pacjenta.

Należy uwzględniać szczególne potrzeby kobiet w zakresie zdrowia psychicznego i wsparcia psychologicznego, w tym na przykład u osób, które wykazują objawy ostrego stresu i depresji z powodu izolacji, separacji od dzieci, rodzin i społeczności. W regule 12 wyraźnie podkreśla się, że leczenie powinno być zindywidualizowane i ukierunkowane na zajęcie się przyczynami, które wywołują stres, depresję, a także problemy psychiatryczne, w oparciu o zintegrowane i całościowe podejście w doradztwie, wsparciu psychospołecznym i przepisywaniu leków, jeśli to konieczne. W regule tej uwzględnia się fakt, że w wielu systemach penitencjarnych wyjątkowe potrzeby kobiet pozbawionych wolności pod względem opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego nie są odpowiednio rozumiane ani zaspokajane i zwalczane są objawy, a nie przyczyny, które prowadzą do problemów ze zdrowiem psychicznym. Zbyt często kobietom przepisuje się leki w celu przezwyciężenia stresu lub depresji, zamiast zapewnić im wsparcie psychospołeczne oparte na indywidualnej ocenie. Podczas gdy poradnictwo i leczenie powinno być oferowane niezależnie od tego, czy kobieta przebywa w areszcie tymczasowym, czy została skazana, w zależności od średniego czasu spędzonego w areszcie tymczasowym w każdej jurysdykcji długoterminowe programy leczenia można rozpocząć dopiero wtedy, gdy kobieta zostanie skazana i w związku z tym oczekuje się, że pozostanie w zakładzie karnym przez dłuższy okres. Tam, gdzie jest to możliwe i właściwe, należy rozważyć leczenie takich kobiet w społeczności, przy zachowaniu odpowiednich środków bezpieczeństwa, biorąc pod uwagę negatywny wpływ pozbawienia wolności na zdrowie psychiczne.

Reguła 13

Kobiety są szczególnie podatne na stres psychiczny i depresję w pewnych okresach, na przykład przy przyjęciu do zakładu karnego, z powodu separacji lub straty, po otrzymaniu negatywnych informacji z domu, po urodzeniu dziecka, po doświadczeniu jakiegokolwiek wiktymizacji lub przemocy, w okresie menopauzy, po oddzieleniu od dziecka, które wcześniej przebywało z kobietą w zakładzie karnym, i przed zwolnieniem. W związku z tym w regule tej zachęca się do przyjęcia polityki instytucjonalnej mającej na celu zapewnienie świadomości i szkolenia personelu w zakresie rozpoznawania objawów stresu psychicznego oraz reagowania na potrzeby w odpowiedni sposób – poprzez reagowanie na potrzeby kobiet ze zrozumieniem i kierowanie ich do specjalistycznego wsparcia w razie potrzeby (np. usługi wsparcia psychospołecznego, w tym świadczone przez wyspecjalizowane organizacje społeczeństwa obywatelskiego, organizacje pozarządowe itp.).

Reguła 14

Kobiety są szczególnie narażone na zakażenie wirusem HIV. Badania wykazały, że kobiety są co najmniej dwukrotnie bardziej niż mężczyźni narażone na zarażenie się wirusem HIV podczas kontaktu seksualnego. Wcześniejsze występowanie chorób przenoszonych drogą płciową może znacznie zwiększać ryzyko zarażenia się wirusem HIV⁴⁷. Ze względu na typową przeszłość kobiet pozbawionych wolności, która może obejmować dożyłne przyjmowanie narkotyków, wykorzystywanie seksualne, przemoc, pracę seksualną i niebezpieczne praktyki seksualne, w chwili przyjęcia do zakładu karnego znaczna liczba kobiet jest zarażona chorobami przenoszonymi drogą płciową, w tym HIV i wirusem zapalenia wątroby. Dlatego też stosunkowo wysoki jest odsetek kobiet pozbawionych wolności, u których występuje choroba przenoszona drogą płciową⁴⁸. W związku z tym przewidziane w tej regule profilaktyka, leczenie i opieka związane z HIV w zakładach karnych dla kobiet mają kluczowe znaczenie dla ochrony kobiet przed HIV/AIDS i zapobiegania rozprzestrzenianiu się tej choroby. Edukacja partnerska okazała się szczególnie skuteczna w wielu jurysdykcjach.

Reguła 15

Wiele kobiet pozbawionych wolności na całym świecie potrzebuje leczenia uzależnienia od substancji psychoaktywnych, jednak tylko mała część z nich ma dostęp do programów leczenia, a w szczególności

⁴⁷ Women and HIV in Prison Settings [Kobiety i HIV w środowisku więziennym], Jednostka ds. HIV/AIDS, UNODC, s. 3, www.unodc.org/unodc/en/drug_demand_hiv_aids.html.

⁴⁸ Tamże, s. 3.

do programów przeznaczonych dla przestępców płci żeńskiej. Jeżeli uzależnienie od narkotyków nie jest leczone w zakładzie karnym, prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przestępstwa jest wysokie – czy to przestępstwa związane z narkotykami, czy też przestępstwa kradzieży lub nielegalnych czynności seksualnych, często w celu pozyskania pieniędzy na trwanie w nałogu.

W większości krajów kobiety doświadczają społecznych, kulturowych i osobistych barier w dostępie do leczenia w społeczności. Bariery te obejmują znaczną stygmatyzację i wstyd związany z używaniem substancji psychoaktywnych i powiązаныmi problemami wśród kobiet, takimi jak strach przed utratą opieki nad dziećmi, brak wsparcia partnera i innych członków rodziny w podjęciu leczenia oraz brak zaufania do leczenia. Istnieją istotne dowody na to, że nadużywanie substancji psychoaktywnych jest powiązane zarówno z historią przemocy i traumy, jak i z zaburzeniami psychicznymi⁴⁹. Coraz częściej uznaje się ponadto, że kobiety mają szczególne potrzeby w zakresie leczenia uzależnień, choć niewiele programów oferuje specjalistyczne usługi dla kobiet. Obecnie wiedza jest na wyższym poziomie i wzrasta świadomość faktu, że różnice między płciami pod względem używania substancji psychoaktywnych i związanych z tym problemów wymagają różnych podejść do leczenia⁵⁰.

Państwa członkowskie ONZ osiągnęły ponadto porozumienie w sprawie opracowania strategii leczenia, która w szczególności zawiera odniesienia do płci⁵¹.

W podejściu do opieki zdrowotnej kobiet uwzględniającym aspekt płci należy zatem również brać pod uwagę potrzebę zapewnienia specjalistycznych programów leczenia dla kobiet nadużywających substancji psychoaktywnych. Programy ograniczania szkód mogą być brane pod uwagę w programach odpowiadających na potrzeby kobiet uzależnionych od narkotyków.

Reguła 16

Badania przeprowadzone w niektórych krajach wskazują, że kobiety mogą być bardziej narażone na samookaleczenia lub próby samobójcze w porównaniu z mężczyznami przebywającymi w zakładach karnych, co jest spowodowane wyższymi wskaźnikami występowania zaburzeń psychicznych i uzależnień od substancji psychoaktywnych⁵² wśród kobiet pozbawionych wolności oraz szkodliwym wpływem izolacji od społeczności na dobrostan psychiczny kobiet. W regułach tych przewiduje się zatem odpowiednie środki chroniące przed takimi czynami.

Zbyt często inicjatywy mające na celu zapobieganie samobójstwom polegają jedynie na rozwiązaniach technicznych – takich jak usunięcie przedmiotów, które można wykorzystać do popełnienia samobójstwa, wprowadzenie dodatkowych ograniczeń w celu zmniejszenia możliwości popełnienia samobójstwa – które nie odnoszą się do przyczyny stresu psychicznego prowadzącego do samobójstwa lub samookaleczenia. Takie środki ostrożności mogą w wielu przypadkach pogorszyć sytuację.

⁴⁹ Bloom B., Owen, B. Owen i S. Covington, *Gender Responsive Strategies: Research Practice & Guiding Principles for Female Offenders* [Strategie uwzględniające płeć: praktyka badawcza i zasady przewodnie w przypadku przestępców płci żeńskiej]. Krajowy Instytut Sprawiedliwości, Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, Stany Zjednoczone, 2003.

⁵⁰ UNODC Drug Abuse Treatment Toolkit, *Substance abuse treatment and care for women: Case studies and lessons learned* [Zestaw narzędzi UNODC do leczenia uzależnienia od narkotyków. Leczenie uzależnienia od środków odurzających i opieka nad kobietami: studia przypadków i wyciągnięte wnioski], Organizacja Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 2004, s. 23.

⁵¹ Tamże, w kontekście 20. sesji specjalnej Zgromadzenia Ogólnego, poświęconej wspólnemu przeciwdziałaniu światowemu problemowi narkotykowemu, 8–10 czerwca 1998 r., pkt 8 deklaracji w sprawie wytycznych dotyczących zmniejszenia popytu na środki odurzające.

⁵² Np. według badania przeprowadzonego przez Biuro Statystyczne Wymiaru Sprawiedliwości w latach 2002 i 2004 problemy ze zdrowiem psychicznym w zakładach karnych znacznie częściej występowały wśród kobiet niż mężczyzn; według badania opublikowanego w 2006 r. w Wielkiej Brytanii 80% kobiet pozbawionych wolności cierpiało na zdiagnozowane problemy ze zdrowiem psychicznym, 66% było uzależnionych od narkotyków lub używało alkoholu w niebezpiecznie nadmiernej ilości, 37% próbowało popełnić samobójstwo w pewnym momencie swojego życia (zob. UNODC Handbook on for prison managers and policy makers on women and imprisonment, 2008, s. 9).

Należy podkreślić, że podstawowym elementem strategii mających na celu zmniejszenie liczby przypadków samookaleczeń i samobójstw w zakładach karnych jest stworzenie środowiska więziennego, które sprzyja zdrowiu psychicznemu. Równoległe z identyfikacją „zagrożonych” osób pozbawionych wolności i nadzorem nad nimi oraz zapewnieniem im indywidualnego leczenia istnieje potrzeba, aby kierownicy i pracownicy zakładów karnych przyjęli proaktywne i pozytywne podejście do poprawy morale w zakładach karnych w celu zmniejszenia liczby przypadków samookaleczeń i samobójstw.

Reguła 17

Kobiety pozbawione wolności, zazwyczaj pochodzące ze środowisk o niekorzystnej sytuacji ekonomicznej i społecznej, często osoby niewykształcone i niepiśmienne, na ogół otrzymują minimalną edukację lub wiedzę na temat zapobiegania chorobom przenoszonym drogą płciową i zdrowia reprodukcyjnego. Dlatego ważne jest podnoszenie poziomu wiedzy i świadomości wśród kobiet pozbawionych wolności, aby zapobiec rozwojowi takich chorób. Wolontariusze, służby zdrowia z zewnątrz i organizacje pozarządowe mogą być konstruktywnie zaangażowane w podnoszenie świadomości i edukację w tym zakresie. Należy również rozważyć zapewnienie kobietom pozbawionym wolności dostępu do prezerwatyw i koferdamów, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się chorób przenoszonych drogą płciową.

Reguła 18

Ponieważ wszystkim osobom przebywającym w zakładach karnych, w tym kobietom, przysługuje zapisane w art. 12 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych prawo do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego, profilaktyczne usługi zdrowotne świadczone w zakładach karnych powinny być co najmniej równoważne usługom świadczonym w społeczności, co oznacza, że kobiety powinny otrzymywać wszystkie usługi profilaktyczne, takie jak badania cytologiczne i badania przesiewowe w kierunku raka, które są dostępne w społeczności dla ich grupy wiekowej. Antykoncepcja powinna być dostępna w zakładzie karnym na takich samych zasadach jak w społeczności, biorąc pod uwagę, że pigułki antykoncepcyjne są stosowane nie tylko w celu zapobiegania ciąży, lecz także w leczeniu innych schorzeń związanych z płcią takich jak bolesne miesiączkowanie. Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu zauważył, że „[f]akt, że pozbawienie kobiety wolności może samo w sobie znacznie zmniejszyć prawdopodobieństwo poczęcia w czasie zatrzymania, nie jest wystarczającym powodem, by wstrzymać podawanie takich leków”⁵³.

Takie świadczenia powinny być dostępne we wszystkich zakładach karnych dla kobiet, niezależnie od poziomu rygoru, tak aby w celu skorzystania z profilaktycznej opieki zdrowotnej kobiety nie musiały być przenoszone do zakładów karnych o wyższym rygorze bezpieczeństwa niż jest to konieczne.

Reguła 19

Art. 17 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych gwarantuje wszystkim osobom prawo do prywatności. Komitet Praw Człowieka w komentarzu ogólnym nr 16 do art. 17 stwierdził, że „[j]eżeli chodzi o kontrolę osobistą i przeszukanie ciała, skuteczne środki powinny zapewniać, aby takie przeszukanie było przeprowadzane w sposób odpowiadający godności osoby, która jest przeszukiwana. Osoby poddawane przeszukaniu ciała przez funkcjonariuszy państwowych lub personel medyczny działający na wniosek państwa powinny być badane wyłącznie przez osoby tej samej płci” (zob. HRI/GEN/1/Rev.3, część I).

W regule tej podkreśla się, że zgodnie z komentarzem ogólnym Komitetu Praw Człowieka, o którym mowa powyżej, członkowie personelu płci męskiej nigdy nie powinni brać udziału w kontroli osobistej kobiet pozbawionych wolności, w tym w przeszukaniach obejmujących kontrolę osobistą (ang. pat down, frisk search). Wszystkie przeszukania kobiet powinny być przeprowadzane przez kobiety.

⁵³ Normy CPT, wydanie z 2006 r., wyciąg z 10. sprawozdania ogólnego [CPT/Inf (2000) 13], pkt 33.

Przeszukania, o których mowa w tej regule i które powinny być przeprowadzane przez kobiety, obejmują oględziny ze zdjęciem odzieży, ale jak wyjaśniono poniżej, różne reguły mają zastosowanie do przeszukań inwazyjnych lub przeszukań jam ciała w przypadku zarówno mężczyzn, jak i kobiet pozbawionych wolności.

Przeszukanie ze zdjęciem odzieży odnosi się do usunięcia lub zmiany ułożenia części lub całości odzieży danej osoby w celu umożliwienia oględzin jej miejsc intymnych, a mianowicie genitaliów, pośladków, piersi lub bielizny. Definicja ta odróżnia przeszukanie ze zdjęciem odzieży od bardziej inwazyjnych przeszukań jam ciała, które obejmują fizyczną inspekcję okolic narządów płciowych lub odbytu osoby zatrzymanej.

Jeżeli jest to w ogóle dozwolone, przeszukania wewnętrzne (jam ciała) i przeszukania ze zdjęciem odzieży powinny być przeprowadzane tylko wtedy, gdy jest to absolutnie i prawnie konieczne, a nigdy rutynowo. Żadna osoba pozbawiona wolności – bez względu na płeć – nie powinna być poniżana ani zmuszana do całkowitego rozebrania się podczas przeszukania. Takie przeszukania mogą być przeprowadzane poprzez odsłanianie części ciała tylko po kolei, aby w miarę możliwości chronić godność przeszukiwanej osoby. Szczególną wrażliwość należy jednak wykazać w przypadku kobiet, ponieważ mogą one szczególnie odczuwać upokorzenie związane z przeszukaniem miejsc intymnych⁵⁴. Doświadczenie to może być niezwykle przykre i traumatyczne, jeśli w przeszłości kobiety doświadczyły wykorzystywania seksualnego.

Wszystkie przeszukania, a w szczególności przeszukania ze zdjęciem odzieży i przeszukania jam ciała, powinny być przeprowadzane zgodnie z wcześniej ustalonymi procedurami.

⁵⁴ Zob. Rada Praw Człowieka, 7. sesja, sprawozdanie specjalnego sprawozdawcy ds. tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania Manfreda Nowaka, A/HRC/7/3, 15 stycznia 2008 r., pkt 35 i przypis 18, gdzie mowa jest o rozszerzeniu zakresu przestępstw przemocy seksualnej, które mogą być ścigane jako gwałt. Na przykład Międzypamerykański Trybunał Praw Człowieka odwołał się do międzynarodowego orzecznictwa dotyczącego gwałtu, aby stwierdzić, że „akty przemocy seksualnej, którym poddano osadzoną podczas rzekomego »badania« pochwy palcem, stanowiły gwałt seksualny, który ze względu na swoje skutki stanowił torturę”. Zob. Miguel Castro-Castro Prison przeciwko Peru, wyrok Międzypamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 listopada 2006 r., pkt 312.

Przeszukania ze zdjęciem odzieży i przeszukania jam ciała – zalecane procedury:

- A. Powinny istnieć jasne sporządzone na piśmie zasady wyjaśniające podstawy prawne i szczegółowe procedury przeprowadzania przeszukania ze zdjęciem odzieży lub przeszukania jam ciała.
- B. Przeszukanie takie jest zwykle zatwierdzane z wyprzedzeniem na piśmie przez dyrektora generalnego.
- C. Przeszukania nie należy przeprowadzać, jeśli może spowodować uszkodzenie ciała osadzonego.
- D. Przeszukanie jam ciała powinien przeprowadzać wyłącznie członek personelu medycznego. Światowe Stowarzyszenie Lekarzy (WMA) stwierdza, że lekarz przeprowadzający przeszukanie nie powinien być lekarzem więziennym. (Zob. oświadczenie WMA poniżej)
- E. Przeszukanie jam ciała powinno być ograniczone do wprowadzenia palców i użycia narzędzi takich jak anoskop, otoskop, wziernik dopochwowy, wziernik nosowy, szpatułka do języka i kleszcze proste.
- F. Jeżeli zostanie zlokalizowany przedmiot, może zostać usunięty, o ile można go łatwo usunąć za pomocą jednego z narzędzi wymienionych w punkcie E powyżej lub ręcznie.
- G. Należy prowadzić ścisłą dokumentację dotyczącą prawdopodobnej przyczyny, urzędnika upoważniającego, świadków i ustaleń inspekcji.

Oświadczenie w sprawie przeszukiwania ciała osób pozbawionych wolności, Światowe Stowarzyszenie Lekarzy⁵⁵:

...Celem przeszukania jest przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa lub zapobieżenie przedostaniu się na teren zakładu karnego kontrabandy takiej jak broń lub narkotyki. Przeszukania te są przeprowadzane ze względów bezpieczeństwa, a nie ze względów medycznych. Nie powinny być one jednak przeprowadzane przez nikogo innego niż osoba z odpowiednim przeszkoleniem medycznym. Tę czynność niemedyczną może przeprowadzić lekarz w celu ochrony osoby pozbawionej wolności przed szkodą, która mogłaby wyniknąć z przeszukania przez osobę nieposiadającą przeszkolenia medycznego. W takim przypadku lekarz powinien wyjaśnić to osobie pozbawionej wolności. Lekarz powinien ponadto wyjaśnić osobie pozbawionej wolności, że zwykle warunki tajemnicy lekarskiej nie mają zastosowania podczas tej narzuconej procedury i że wyniki przeszukania zostaną ujawnione władzom. Jeżeli lekarz jest należycie upoważniony przez władze i zgadza się przeprowadzić przeszukanie jam ciała osoby pozbawionej wolności, władze powinny zostać należycie poinformowane, że konieczne jest przeprowadzenie tej procedury w humanitarny sposób.

Jeżeli przeszukanie przeprowadza lekarz, nie powinno być ono wykonywane przez lekarza, który następnie zapewni osobie pozbawionej wolności również opiekę medyczną.

Na obowiązek lekarza w zakresie zapewnienia opieki medycznej osobie pozbawionej wolności nie powinien negatywnie wpływać obowiązek uczestniczenia w systemie bezpieczeństwa zakładu karnego...

Reguła 20

W regule tej uwzględnia się oświadczenie Światowego Stowarzyszenia Lekarzy (WMA) w sprawie przeszukiwania ciała, w którym WMA wzywa wszystkie rządy i urzędników publicznych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne do uznania, że inwazyjne procedury przeszukania stanowią poważny atak na prywatność i godność osoby, a także niosą ze sobą pewne ryzyko urazów fizycznych i psychicznych. Dlatego też w regule tej zaleca się, aby w zakresie, w jakim jest to możliwe bez narażania bezpieczeństwa publicznego, w rutynowej kontroli kobiet pozbawionych wolności stosować metody alternatywne.

⁵⁵ Przyjęte na 45. Światowym Zgromadzeniu Medycznym w Budapeszcie, Węgry, październik 1993 r., i poprawione redakcyjnie na 170. sesji Rady, Divonne-les-Bains, Francja, maj 2005 r. (<http://www.wma.net/e/policy/b5.htm>).

Reguła 21

Uraz emocjonalny, jakiego doświadcza dziecko przeszukiwane bez profesjonalizmu i wrażliwości, może być ogromny. Matki mogą być tak przygnębione widokiem swojego dziecka traktowanego bez odpowiedniej troski, że nawet odmawiają przyjmowania wizyt swoich dzieci, aby uniknąć narażania ich na upokarzające i potencjalnie szkodliwe doświadczenia związane z takimi praktykami. Dzieci nie powinny być poddawane rewizji osobistej poza wyjątkowymi okolicznościami. Jeżeli dzieci mają być poddane przeszukaniu ze zdjęciem odzieży, takie przeszukania powinny być przeprowadzane zgodnie z ustalonymi procedurami i po uzyskaniu zgody dyrektora generalnego. Takie przeszukania powinny być przeprowadzane wyłącznie w okolicznościach, które nie naruszają praw człowieka i godności dziecka, jak wyjaśniono powyżej.

Należy zauważyć, że odwiedzający nie są osobami pozbawionymi wolności, a zatem mogą odmówić przeszukania, a opiekunowie dzieci (jak również same dzieci) mogą odmówić poddania dzieci przeszukaniu. W takich przypadkach administracja zakładu karnego ma prawo odmówić im wstępu na teren placówki.

Reguła 22

Z instrumentów międzynarodowych jasno wynika, że odosobnienie nie jest odpowiednią karą poza najbardziej wyjątkowymi okolicznościami; w miarę możliwości należy unikać jego stosowania i podejmować kroki w kierunku zniesienia tej kary. W instrumentach tych uznaje się również fakt, że okresy odosobnienia mogą być szkodliwe dla zdrowia psychicznego osoby pozbawionej wolności. W zasadzie 7 Podstawowych zasad traktowania więźniów apeluje się o „wysiłki w celu wprowadzenia zakazu stosowania kary osadzenia w odosobnionej celi lub ograniczenia jej stosowania”. Tak więc odosobnienie powinno być stosowane jedynie w wyjątkowych okolicznościach w przypadku wszystkich osób pozbawionych wolności i przez jak najkrótszy okres. W regule 22 uwzględnia się najlepszy interes dzieci zgodnie z Konwencją o prawach dziecka i wzywa się państwa członkowskie do całkowitego unikania stosowania odosobnienia wobec niektórych kategorii kobiet pozbawionych wolności, aby uniknąć powodowania możliwych komplikacji zdrowotnych u kobiet w ciąży lub karania ich dzieci w zakładzie karnym przez oddzielenie ich od matek.

Reguła 23

Całkowity zakaz kontaktu z rodziną, w szczególności kontaktu z dziećmi, ma bardzo szkodliwy wpływ na dobrostan psychiczny kobiet pozbawionych wolności, a także dzieci, dlatego należy go unikać, chyba że dziecko ma szczególne potrzeby w zakresie ochrony.

Reguła 24

W regułach 33 i 34 Wzorcowych reguł minimalnych nakłada się surowe ograniczenia na stosowanie środków przymusu wobec więźniów. Po pierwsze, środki przymusu nigdy nie mogą być stosowane jako kara, po drugie, mogą być stosowane w przypadkach, w których istnieje uzasadnione przypuszczenie, że osoba pozbawiona wolności może próbować uciec podczas transportu, a po trzecie, mogą być stosowane zgodnie z zaleceniem lekarza ze względu na bezpośrednie niebezpieczeństwo wyrządzenia krzywdy lub samookaleczenia przez osobę pozbawioną wolności. W niektórych krajach środki przymusu takie jak kajdany stosuje się jednak wobec kobiet w ciąży podczas transportu do szpitala, badań ginekologicznych i porodu. Praktyka ta narusza normy międzynarodowe. Co więcej, zakucie w kajdany podczas porodu może powodować komplikacje, takie jak krwotok lub obniżone tętno płodu. Jeżeli konieczne jest cesarskie cięcie, już pięciominutowa zwłoka może spowodować trwałe uszkodzenie mózgu dziecka⁵⁶. Europejski Komitet

⁵⁶ Na przykład Amerykańskie Kolegium Położników i Ginekologów oraz Amerykańskie Stowarzyszenie Zdrowia Publicznego potępiły praktykę zakuwania w kajdany, uznając, że zagraża ona zdrowiu kobiet oraz powoduje silny ból i traumę. Centrum Praw Reprodukcyjnych zwraca uwagę, że nieograniczone przemieszczanie się ma kluczowe znaczenie podczas porodu i okresu rekonwalescencji po porodzie. Kajdany utrudniają kobiecie poruszanie się w celu złagodzenia bólu związanego ze skurczami, co zwiększa stres odczuwany przez ciało kobiety i może ograniczać przepływ tlenu do płodu.

do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu stwierdził, że „[...] od czasu do czasu CPT napotyka przypadki kobiet w ciąży, które są zakuwane w kajdany lub w inny sposób przywiązywane do łóżek lub innych mebli podczas badań ginekologicznych lub porodu. Takie podejście jest całkowicie niedopuszczalne i z pewnością można je uznać za nieludzkie i poniżające traktowanie. Można i należy znaleźć inne sposoby zaspokojenia potrzeb w zakresie bezpieczeństwa”⁵⁷.

Reguła 25

Reguła 35 Wzorcowych reguł minimalnych stanowi, że każdy więzień przy przyjęciu do zakładu karnego otrzymuje jasne pisemne, a w razie potrzeby także ustne informacje na temat procedur składania skarg, podczas gdy reguła 36 przewiduje poufny mechanizm składania skarg i gwarantuje więźniom prawo do składania skarg zarówno do zakładu karnego, jak i niezależnych organów na zasadzie poufności. Reguła ta nie odnosi się wyraźnie do skarg dotyczących znęcania się nad więźniami, którzy zarzucają złe traktowanie, i ich ochrony, ale art. 13 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania stanowi, że „[k]ażde Państwo Strona zapewnia, by każda osoba, która twierdzi, że została poddana torturom na terytorium podlegającym jurysdykcji tego Państwa, miała prawo złożenia skargi do właściwych organów oraz do szybkiego i bezstronnego rozpatrzenia przez nie takiej skargi. Podejmowane będą środki dla zapewnienia ochrony skarżącego i świadków przed wszelkimi formami złego traktowania lub zastraszania w związku z jego skargą lub zeznaniami świadków”. Niezwykle ważne jest, aby kobiety, które doświadczyły jakiegokolwiek formy znęcania się w areszcie tymczasowym lub zakładzie karnym, miały możliwość złożenia poufnej skargi do centralnej administracji więziennej, organów sądowych i niezależnych inspektorów, bez obawy przed odwetem ze strony personelu, oraz aby otrzymały w tym celu pomoc prawną lub wsparcie. Kobiety, które twierdzą, że doświadczyły znęcania, powinny mieć pewność, że otrzymają natychmiastową ochronę i nadzór, gdy ich skargi będą badane oraz w późniejszym okresie, jeśli zajdzie taka potrzeba, zgodnie z postanowieniami konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur. Reguła 25 zawiera zatem wytyczne dla władz więziennych w zakresie stosowania konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur. Uwzględnia się w niej fakt, że kobiety są szczególnie narażone na znęcanie się w środowisku więziennym, ale często obawiają się składania skarg z obawy przed działaniami odwetowymi. Regułę tę ujęto w celu zapewnienia kobietom dodatkowej ochrony przed przemocą i złym traktowaniem w zakładach karnych.

Reguła 25 ust. 3 uzupełnia regułę 55 wzorcowych reguł minimalnych, która przewiduje regularne inspekcje instytucji i służb penitencjarnych przez wykwalifikowanych i doświadczonych inspektorów wyznaczonych przez właściwy organ. Włączenie kobiet do organów inspekcji lub komisji monitorujących pomoże zapewnić, aby świadczenie usług odpowiadających na szczególne potrzeby kobiet pozbawionych wolności było odpowiednio kontrolowane przez osobę tej samej płci, a także będzie sprzyjało wnoszeniu skarg przez osadzone, które mogłyby czuć się skrzępowane, gdyby wszyscy członkowie organu monitorującego byli mężczyznami.

Reguła 26

⁵⁷ Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, Normy CPT, CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2006, wyciąg z 10. sprawozdania ogólnego [CPT/Inf (2000) 13], pkt 27. W Stanach Zjednoczonych w odpowiedzi na rosnące obawy związane z fizycznymi i psychicznymi szkodami, jakie może powodować stosowanie kajdan podczas porodu, podjęto kroki w kierunku zakazu stosowania tej praktyki podczas porodu. W październiku 2008 r. w ramach polityki amerykańskiego Biura Więziennictwa, która ma zastosowanie do obiektów federalnych w Stanach Zjednoczonych, zakazano zakuwania w kajdany kobiet w ciąży „z wyjątkiem najbardziej ekstremalnych okoliczności”. Od 2000 r. cztery stany – Kalifornia, Illinois, Vermont i Nowy Meksyk – uchwałyły przepisy ograniczające niepotrzebne stosowanie środków przymusu wobec kobiet w ciąży przebywających w zakładach karnych. W chwili pisania tego tekstu w Nowym Jorku i Teksasie istniały projekty ustaw poparte przez ustawodawcę czekające na wejście w życie. W nowojorskim projekcie ustawy „Anti Shackling Bill” zakazuje się stanowym i lokalnym władzom zakładów karnych stosowania środków przymusu wobec ciężarnych osadzonych przewożonych do porodu, podczas porodu oraz w okresie rekonwalescencji poporodowej.

We Wzorcowych regułach minimalnych podkreśla się potrzebę kontaktu wszystkich osób pozbawionych wolności z ich rodzinami. W regule tej kładzie się szczególny nacisk na znaczenie utrzymywania więzi rodzinnych przez osadzone kobiety, zarówno w areszcie tymczasowym, jak i w okresie odbywania kary. Uznaje się w niej również szczególną potrzebę dostępu kobiet pozbawionych wolności do pomocy prawnej, wynikającą z ich niższego statusu edukacyjnego, ekonomicznego i społecznego w większości społeczeństw, a także ze względu na porzucenie przez rodzinę w momencie uwięzienia, doświadczane przez wiele kobiet w różnych krajach, a zatem reguła ta zachęca władze więzienne do udzielania osadzonym pomocy prawnej.

W regule tej kładzie się nacisk na elastyczność, jaką muszą wykazać się administracje więzienne w stosowaniu zasad odwiedzin wobec kobiet pozbawionych wolności, aby chronić je przed szkodliwym wpływem rozłąki z rodzinami i dziećmi, biorąc pod uwagę fakt, że wiele kobiet przebywa w placówkach z dala od swoich domów. Elastyczność ta może na przykład obejmować wydłużenie czasu trwania widzeń, szczególnie w przypadku gdy osoby odwiedzające przebyły duże odległości w celu odbycia widzenia. Należy również wziąć pod uwagę inne kwestie takie jak godziny, w których dzieci mogą odwiedzać swoje matki bez konieczności opuszczania szkoły.

Reguła 27

Reguła ta ma na celu zapobieganie dyskryminacji kobiet w niektórych krajach, w których widzenia małżeńskie nie są dozwolone dla kobiet przebywających w zakładach karnych lub są dozwolone na znacznie bardziej ograniczonych zasadach niż w przypadku osadzonych płci męskiej.

Reguła 28

W regule tej uwzględnia się emocjonalną potrzebę bliskiego kontaktu fizycznego matek i ich dzieci oraz wymóg stworzenia przyjaznego otoczenia dla dzieci odwiedzających matki, aby zmniejszyć traumę i stres dzieci w takich okolicznościach. Ogólnie rzecz biorąc, należy zezwolić na otwarty kontakt między matką a dzieckiem, z uwzględnieniem najlepszego interesu dziecka. Warunki wizyt są niezwykle ważne, aby widzenia były pozytywnym doświadczeniem, a nie zniechęcały do dalszych kontaktów. Podjęcie wysiłku w celu umożliwienia osadzonym kobietom spotkań z rodziną w przyjaznym i komfortowym otoczeniu będzie miało znaczący wpływ na liczbę otrzymywanych przez nie wizyt i ich jakość, co będzie oddziaływało na perspektywy resocjalizacji kobiet pozbawionych wolności.

Reguły 29–30

Dostrzegając podatność kobiet na wykorzystywanie seksualne, we Wzorcowych regułach minimalnych zabrania się jakiegokolwiek zaangażowania personelu płci męskiej w opiekę i nadzór nad osadzonymi kobietami. Reguły te opierają się na założeniu przedstawionym we Wzorcowych regułach minimalnych, że na potrzeby obsługi i nadzoru nad kobietami pozbawionymi wolności zatrudniony będzie personel płci żeńskiej, co zwiększy bezpieczeństwo i poprawi środowisko resocjalizacyjne. Zwiększenie zdolności, morale i satysfakcji z pracy personelu kobiecego umożliwiłoby mu skuteczne wykonywanie obowiązków, co miałyby wpływ na powodzenie resocjalizacji osadzonych kobiet. Władze więzienne powinny opierać swoją politykę kadrową i szkoleniową na art. XV zalecenia w sprawie doboru i szkolenia kadr więziennictwa przyjętego przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw⁵⁸.

Reguła 31

Reguła 54 Wzorcowych reguł minimalnych zakazuje używania siły przez personel więzienny z wyjątkiem samoobrony lub w przypadku próby ucieczki lub czynnego lub biernego oporu fizycznego wobec rozkazu wynikającego z prawa lub przepisów. Stanowi ona, że funkcjonariusze, którzy uciekają się do użycia siły, nie mogą użyć większej siły niż jest to absolutnie konieczne i muszą niezwłocznie zgłosić incydent

⁵⁸ Zob. A/CONF.6/1.

dyrektorowi instytucji. Reguła 31 dodaje dalsze postanowienia dotyczące użycia siły, biorąc pod uwagę szczególnie ze względu na płeć potrzeby kobiet w zakresie ochrony przed różnymi formami przemocy. Na przykład w niektórych systemach zgłaszano, że od osadzonych mogą być wymagane usługi seksualne, zanim zaspokojone zostaną ich najbardziej podstawowe prawa człowieka, takie jak dostęp do żywności i podstawowych usług. Dlatego też reguła ta wyraźnie zakazuje niewłaściwego traktowania i wykorzystywania seksualnego, które mogą być równoznaczne z torturami lub złym traktowaniem. Oczywiście taki zakaz jest tym bardziej istotny w systemach, w których panuje polityka personelu mieszanego pod względem płci.

Reguła 32

Reguła ta ma na celu zapewnienie kobietom zatrudnionym w zakładach karnych równych szans rozwoju zawodowego w porównaniu z mężczyznami, z uwzględnieniem postanowień art. 11 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, a także w celu poprawy nadzoru i traktowania osadzonych kobiet z uwzględnieniem aspektu płci. Wzorcowe reguły minimalne zabraniają angażowania personelu płci męskiej w nadzór nad zakładami karnymi dla kobiet. Nawet jeśli pracownicy płci męskiej nie są bezpośrednio zatrudnieni przy nadzorze nad kobietami pozbawionymi wolności, mężczyźni na wyższych stanowiskach zajmują się jednak w różnymi aspektami administracji zakładów karnych dla kobiet. Reguła ta ma na celu zapewnienie, aby taki personel był przeszkolony w zakresie zasady niedyskryminacji i miał świadomość całkowitego zakazu molestowania seksualnego personelu płci żeńskiej i osadzonych kobiet. Oczywiście w systemach, w których zatrudnia się personel mieszanej płci, wdrożenie tej reguły staje się jeszcze ważniejsze.

Reguła 33

Reguła ta uwzględnia potrzebę przeszkolenia personelu więziennego w zakresie szczególnych ze względu na płeć potrzeb związanych z traktowaniem osadzonych kobiet i nadzorem nad nimi w celu zapewnienia skutecznego zarządzania zakładami karnymi dla kobiet i promowania resocjalizacji w tych placówkach. Reguła ta również uwzględnia fakt, że personel więzienny zazwyczaj jako pierwszy reaguje na problemy zdrowotne osób pozbawionych wolności lub ich dzieci, w tym w nagłych przypadkach, gdy osoby te lub ich dzieci mogą doznać obrażeń i potrzebować natychmiastowej pomocy, oraz w innych sytuacjach nadzwyczajnych. W wielu systemach więzienni lekarze specjaliści nie będą łatwo dostępni, by zareagować w takich okolicznościach. Szkolenie personelu więziennego w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej nad kobietami i dziećmi oraz w zakresie udzielania pierwszej pomocy w nagłych przypadkach jest zatem ważne dla zapewnienia, aby kobiety i dzieci mogły otrzymać natychmiastową podstawową opiekę zdrowotną i zostać niezwłocznie skierowane przez personel więzienny do specjalistów.

Reguła 34

Reguła ta uzupełnia inne środki przewidziane w regule 17 oraz uwzględnia szczególne potrzeby kobiet, które obejmują ochronę przed stygmatyzacją i dyskryminacją ze względu na ich status związany z zakażeniem wirusem HIV.

Reguła 35

Reguła ta uzupełnia regułę 16 w celu zapewnienia skuteczności ochrony osadzonych kobiet przed samobójstwami i samookaleczeniami, uznając kluczową rolę personelu więziennego w wykrywaniu osób narażonych na takie ryzyko i udzielaniu im pomocy w odpowiednim czasie.

Reguły 36–39

Nieletnie kobiety pozbawione wolności, o których mowa w tej sekcji, obejmują grupę wiekową, o której mowa w regule 11 lit. a) Reguł Narodów Zjednoczonych w dziedzinie ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności (1990), stanowiącej, że nieletni to każda osoba poniżej 18 roku życia, przy czym sprecyzowano, że jest to granica wieku, poniżej której nie powinno być dozwolone pozbawienie dziecka wolności.

Z uwagi na szczególne potrzeby nieletnich kobiet pozbawionych wolności reguły 36–39 służą zapewnieniu władzom więziennym wytycznych w zakresie zaspokajania tych potrzeb. W tym kontekście należy zauważyć, że reguła 26 ust. 4 Wzorcowych reguł minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (reguły pekińskie) stanowi, iż „[...] młode przestępczynie umieszczone w zakładzie zasługują na szczególną uwagę w odniesieniu do ich osobistych potrzeb i problemów. W żadnym wypadku nie powinny one otrzymywać mniejszej opieki, ochrony, pomocy, leczenia i szkolenia niż młodzi przestępcy płci męskiej. Należy zapewnić im sprawiedliwe traktowanie [...]”. W związku z tym w regułach pekińskich uznaje się fakt, że niekorzystna sytuacja, w jakiej znajdują się kobiety pozbawione wolności w porównaniu z osadzonymi mężczyznami, jest jeszcze bardziej dotkliwa w przypadku nieletnich osadzonych kobiet ze względu na ich bardzo małą liczbę w większości systemów penitencjarnych. Z powodu braku specjalnych obiektów dla nieletnich kobiet pozbawionych wolności nie można ich oddzielić od dorosłych osadzonych, a tym samym zagraża to ich bezpieczeństwu.

Reguła 18 Reguł Narodów Zjednoczonych w dziedzinie ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności, która to reguła ma zastosowanie do nieletnich aresztowanych lub oczekujących na proces, stanowi, że:

„Warunki, w jakich przetrzymywany jest nieletni, który nie został jeszcze osądzony, powinny być zgodne z regułami określonymi poniżej, z dodatkowymi szczegółowymi postanowieniami, które są konieczne i odpowiednie, biorąc pod uwagę wymogi domniemania niewinności, czas trwania zatrzymania oraz status prawny i okoliczności nieletniego. Postanowienia te obejmowałyby między innymi następujące kwestie:

b) w miarę możliwości należy zapewnić nieletnim możliwość wykonywania pracy za wynagrodzeniem i kontynuowania kształcenia lub szkolenia, ale nie powinno się od nich tego wymagać. Praca, kształcenie lub szkolenie nie powinny powodować kontynuacji pozbawienia wolności”.

W związku z tym co do zasady nieletnim przebywającym w areszcie tymczasowym należy w miarę możliwości oferować programy edukacyjne i zawodowe dostosowane do ich wieku. Ze względu na niewielką liczbę nieletnie kobiety pozbawione wolności mają prawdopodobnie jeszcze mniejszy dostęp do odpowiednich placówek kształcenia i szkolenia zawodowego niż dorosłe kobiety lub nieletni osadzeni płci męskiej. Wszelkie programy dla nieletnich zostały prawdopodobnie opracowane z myślą o potrzebach chłopców.

Zapewnienie odpowiednich programów kształcenia i szkolenia zawodowego może być problematyczne z wielu powodów, w tym z powodu krótkiego okresu tymczasowego aresztowania w niektórych jurysdykcjach, ale państwa powinny dołożyć wszelkich starań, aby zapobiec przerwie w edukacji nieletnich w tym okresie, zgodnie z art. 28 ust. 1 lit. a) i d) Konwencji o prawach dziecka. W każdym przypadku tymczasowe aresztowanie powinno być stosowane tylko w wyjątkowych okolicznościach, zgodnie z regułą 17 Reguł Narodów Zjednoczonych w dziedzinie ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności oraz zasadami określonymi w art. 40 ust. 3 lit. b) i ust. 4 Konwencji o prawach dziecka.

Mało prawdopodobne jest, by nieletnie osadzone miały dostęp do opieki zdrowotnej uwzględniającej aspekt płci lub poradnictwa w związku ze zniechęceniem fizycznym lub wykorzystywaniem seksualnym, którego doświadczyły przed pozbawieniem wolności. Ciężarne dziewczęta pozbawione wolności stanowią jedną z najbardziej wrażliwych grup w zakładach karnych ze względu na stygmatyzację społeczną, którą mogą odczuwać, brak doświadczenia w radzeniu sobie z ciążą i brak odpowiednich udogodnień dla nieletnich ciężarnych w placówkach.

CZEŚĆ II

REGUŁY MAJĄCE ZASTOSOWANIE DO KATEGORII SZCZEGÓLNYCH

A. WIEŹNIOWIE ODBYWAJĄCY KARĘ

Reguły 40–41

Reguła 69 Wzorcowych reguł minimalnych stanowi, że „[t]ak wcześnie, jak to możliwe po przyjęciu do zakładu i po zbadaniu osobowości każdego więźnia skazanego na odpowiednio długą karę pozbawienia wolności, przygotowany zostanie program postępowania z nim/nią, w świetle wiedzy uzyskanej na temat jego indywidualnych potrzeb, zdolności i skłonności”. W regule 63 Wzorcowych reguł minimalnych podkreśla się potrzebę elastycznego systemu klasyfikacji, jak również to, że ten sam poziom zabezpieczeń nie musi mieć zastosowania do wszystkich więźniów w jednej instytucji. Zgodnie z zasadą, że środki bezpieczeństwa, którym poddawani są więźniowie, powinny stanowić minimum niezbędne do osiągnięcia bezpiecznego pozbawienia wolności, reguła ta stanowi również, że „[i]nstytucje otwarte, przez sam fakt, iż nie zapewniają żadnych fizycznych zabezpieczeń, lecz opierają się na samodyscyplinie więźniów, zapewniają najbardziej korzystne warunki resocjalizacji dla starannie dobranych więźniów [...]”.

Ponownie jednak kobiety są często dyskryminowane przy stosowaniu tej zasady ze względu na jeden z czynników lub ich kombinację. Po pierwsze, ponieważ te same instrumenty klasyfikacji są stosowane

wobec kobiet i mężczyzn w zdecydowanej większości zakładów karnych na całym świecie pomimo różnych potrzeb i sytuacji kobiet, informacje na temat historii przemocy domowej, wykorzystywania seksualnego i odpowiedzialności rodzicielskiej są obszarami, których nie bada się wystarczająco w przypadku kobiet. Procedury klasyfikacji i badania zatem nie dostarczają istotnych informacji o kobietach, co może zwiększać prawdopodobieństwo objęcia ich wyższym poziomem zabezpieczeń niż właściwy, a jednocześnie ograniczać możliwości zapewnienia odpowiednich programów dla osadzonych odpowiadających indywidualnym potrzebom. Kolejnym problemem jest to, że „potrzeby” są często oceniane jako czynniki ryzyka podczas oceny, co może oznaczać, że więźniowie z zaburzeniami psychicznymi mogą być postrzegani jako wymagający wyższego poziomu zabezpieczeń, a nie odwrotnie. Taka błędna klasyfikacja w większym stopniu dotyka kobiety niż mężczyzn ze względu na częstsze występowanie problemów ze zdrowiem psychicznym wśród kobiet. Wysoki poziom zabezpieczeń jest nieodpowiedni dla osadzonych z zaburzeniami psychicznymi i niemal na pewno spowoduje dalsze nasilenie istniejących potrzeb, jeżeli chodzi o opiekę zdrowotną w zakresie zdrowia psychicznego. Ponadto ze względu na ograniczoną liczbę placówek dostępnych dla kobiet pozbawionych wolności w wielu krajach osadzone obejmuje się poziomem zabezpieczeń nieuzasadnionym oceną ryzyka przeprowadzoną przy przyjęciu tych kobiet. Dlatego w regule tej podkreśla się potrzebę opracowania metod oceny i klasyfikacji osadzonych kobiet z uwzględnieniem aspektu płci.

Reguła 42

Zawarty we Wzorcowych regułach minimalnych wymóg stosowania indywidualnego traktowania zgodnie z potrzebami więźniów (reguła 69) oznacza, że w zakładach karnych powinny być dostępne programy opracowane specjalnie dla kobiet, uwzględniające ich szczególne ze względu na płeć potrzeby, mające na celu zajęcie się czynnikami, które doprowadziły kobiety do popełnienia przestępstwa, oraz radzenie sobie z wyzwaniem, przed którymi stoją jako kobiety w zakładzie karnym. We wspomnianej regule przedstawiono ten wymóg w bardziej przejrzysty sposób i zaoferowano pewne wskazówki dotyczące środków, jakie można wprowadzić, aby umożliwić kobietom uczestnictwo w zajęciach na równi z mężczyznami.

Reguła ta uwzględnia również szczególne ze względu na płeć potrzeby osadzonych kobiet, w tym kobiet w ciąży i kobiet z dziećmi, a także typową przeszłość kobiet pozbawionych wolności, zwiększającą ich zapotrzebowanie na odpowiednie, zindywidualizowane doradztwo i wsparcie psychospołeczne.

Programy uwzględniające aspekt płci oferowane kobietom pozbawionym wolności, mające na celu zajęcie się podstawowymi przyczynami, które doprowadziły te kobiety do popełnienia przestępstwa, oraz zapewnienie kobietom pomocy w budowaniu zaufania, pewności siebie i umiejętności rodzicielskich, mogą obejmować programy terapeutyczne, grupy samopomocy i konsultacje dotyczące nadużywania substancji odurzających, zdrowia psychicznego, historii znęcania się i przemocy domowej; programy dla rodziców, w tym programy wrażeń z dziećmi i edukacji rodziców; oraz specjalne programy budowania pewności siebie i umiejętności życiowych. Programy mające na celu wspomóc kobiety w prowadzeniu niezależnego życia mogą obejmować programy w zakresie rozwoju umiejętności administracyjnych, księgowości, umiejętności komputerowych, malowania i dekorowania, gotowania lub usług gastronomicznych, ogrodnictwa, fryzjerstwa, zdrowia kobiet, opieki nad dziećmi, krawiectwa, haftowania, zarządzania projektami społecznymi generującymi dochód oraz korzystania z mikrokredytów.

Oferowane programy powinny również obejmować inne zajęcia, które ze względu na stereotypy związane z płcią nie są tradycyjnie uważane za odpowiednie dla kobiet.

Reguła 43

Zasada określona w tej regule ma zastosowanie do wszystkich więźniów. Niewielki odsetek kobiet pozbawionych wolności w skali całego świata oraz ilość zasobów potrzebnych do budowy takiej liczby placówek dla kobiet, aby zapewnić osadzenie przestępców płci żeńskiej w pobliżu ich miejsca zamieszkania, prowadzą do sytuacji, w której kobiety mogą być albo umieszczane w odrębnych oddziałach zakładów karnych dla mężczyzn, w pobliżu swojego miejsca zamieszkania, albo w placówkach dla kobiet,

które najczęściej znajdują się w dużej odległości od miejsca zamieszkania. Umieszczenie w odrębnych oddziałach zakładów karnych dla mężczyzn może wiązać się z zagrożeniem dla bezpieczeństwa kobiet. Większość państw dysponuje kombinacją zakładów dla kobiet i oddzielnych oddziałów dla kobiet w zakładach dla mężczyzn, co w praktyce oznacza, że wiele kobiet jest osadzonych w dużej odległości od swoich domów, co ogranicza możliwość kontaktu z rodziną. Sytuacja ta może być szczególnie problematyczna w dużych krajach, gdzie trzeba pokonywać ogromne odległości, aby dotrzeć do zakładów karnych dla kobiet. Przerwanie więzi rodzinnych ma niezwykle szkodliwe konsekwencje emocjonalne dla kobiet pozbawionych wolności, zwłaszcza jeśli są one matkami, i niekorzystnie wpływa na ich perspektywy resocjalizacji. Reguła 44 wymaga zatem od władz więziennych zarządzenia tej niekorzystnej sytuacji przez znalezienie sposobów zachęcania do widzeń z osadzonymi kobietami i ułatwiania tych wizyt. Środki, które należy uwzględnić, mogą obejmować:

(1) w miarę możliwości pomoc w transporcie, zwłaszcza w przypadku widzeń z matkami; (2) wydłużenie czasu trwania widzeń, gdy rodziny napotykają trudności w odwiedzinach ze względu na duże odległości, brak środków i transportu; (3) zapewnienie bezpłatnego noclegu dla rodzin podróżujących z daleka; (4) jeśli osadzeni mają dostęp do telefonów, zwiększenie liczby połączeń telefonicznych, które kobiety pozbawione wolności mogą wykonywać do swoich rodzin, jeśli z powodu dużej odległości widzenie nie jest możliwe; (5) obniżenie lub wyeliminowanie opłat za połączenia telefoniczne, jeżeli jest to możliwe; (6) nie stosowanie nigdy zakazu widzeń rodzinnych jako środka dyscyplinarnego w odpowiedzi na łamanie zasad przez kobiety pozbawione wolności; (7) udzielanie w jak najszerszym zakresie przepustek z więzienia ze względów medycznych, edukacyjnych, zawodowych i rodzinnych oraz udzielanie takich przepustek tak szybko i tak często, jak to możliwe, z uwzględnieniem czynników ryzyka i okoliczności rodzinnych związane z daną osobą pozbawioną wolności; (8) rozwijanie współpracy ze służbami socjalnymi i organizacjami pozarządowymi w celu pomocy w kontaktach między osadzonymi kobietami a ich rodzinami; (9) opracowanie innych środków usprawniających komunikację z rodzinami, np. za pośrednictwem wiadomości wideo, wiadomości e-mail. Należy podkreślić, że wizyty w zakładzie karnym powinny być zawsze bezpłatne w przypadku wszystkich osób pozbawionych wolności.

Reguła 44

Reguła ta ma na celu ochronę kobiet przed wizytami osób, które mogły w przeszłości znęcać się nad nimi lub wykorzystywać je i z którymi same osadzone nie chcą mieć kontaktu.

Reguły 45–47

Reguły te uwzględniają szczególne potrzeby kobiet w zakresie wsparcia podczas resocjalizacji i powrotu do społeczeństwa po zwolnieniu. Chociaż wiele problemów, z jakimi borykają się kobiety podczas powrotu do społeczeństwa, jest podobnych do tych, z jakimi borykają się mężczyźni, intensywność i wielorakość ich potrzeb po zwolnieniu może być bardzo różna. Kobiety mogą być szczególnie dyskryminowane po zwolnieniu z zakładu karnego ze względu na stereotypy społeczne. Mogą zostać odrzucone przez rodzinę, a w niektórych krajach mogą utracić prawa rodzicielskie. Jeżeli opuściły związek przemocowy, będą musiały rozpocząć nowe życie, co może wiązać się z trudnościami ekonomicznymi, społecznymi i prawnymi poza wyzwaniem związanym z przejściem do życia poza zakładem karnym. Kobiety prawdopodobnie będą miały szczególne potrzeby związane ze wsparciem w zakresie zakwaterowania, łączenia rodzin i zatrudnienia, a także będą potrzebowały pomocy. Kobiety częściej niż mężczyźni były leczone w zakładzie karnym z powodu problemów ze zdrowiem psychicznym i będą potrzebowały dalszego leczenia lub poradnictwa psychiatrycznego po zwolnieniu. Wśród byłych osadzonych odnotowuje się wysoki odsetek wypadków, przedawkowań i zgonów związanych z narkotykami. Ryzyko ponownego nadużywania narkotyków lub alkoholu jest wysokie wśród wszystkich byłych osadzonych, szczególnie na wczesnych etapach po zwolnieniu, kiedy niezliczone trudności związane z powrotem do społeczeństwa mogą prowadzić do rozpacz i powrotu do dawnych nawyków. Wysoki wskaźnik uzależnienia od substancji psychoaktywnych wśród przestępców płci żeńskiej może zatem stanowić istotną przeszkodę dla udanej reintegracji. Polityki i programy przygotowania do zwolnienia i wsparcia po zwolnieniu są

zazwyczaj ukierunkowane na potrzeby mężczyzn i rzadko uwzględniają szczególne ze względu na płeć potrzeby kobiet, z ukierunkowaną ciągłością opieki w społeczności po zwolnieniu. Reguły te służą podkreśleniu odpowiedzialności władz więziennych za zapewnienie kobietom maksymalnego możliwego wsparcia w tym czasie, tak aby zapewnić im skuteczną resocjalizację i opiekę oraz zmniejszyć liczbę ponownych przestępstw.

Należy jednak uznać, że władze więzienne same nie są w stanie zapewnić zaspokojenia różnorodnych potrzeb byłych osadzonych w zakresie wsparcia i potrzebują pełnej współpracy zewnętrznych agencji i służb, aby stosować się do postanowień tej reguły, zaś takie agencje i służby potrzebują odpowiednich zasobów ludzkich i finansowych od odpowiednich władz, aby móc realizować swoje obowiązki.

Reguła 48

Wzorcowe reguły minimalne zawierają bardzo niewiele wskazówek dotyczących zaspokajania szczególnych potrzeb kobiet w ciąży, matek karmiących piersią i kobiet z dziećmi przebywających w zakładach karnych. Nie ma wytycznych dotyczących traktowania samych dzieci. Ze względu na liczbę kobiet w zakładach karnych, które są w ciąży lub które mają na utrzymaniu dzieci mieszkające z nimi, konieczne stało się zapewnienie bardziej szczegółowych wytycznych i reguł dotyczących ich traktowania w celu zapewnienia, aby zarówno psychospołeczne, jak i zdrowotne potrzeby kobiet i dzieci były zaspokajane w maksymalnym możliwym zakresie, zgodnie z postanowieniami instrumentów międzynarodowych. Programy dla osób towarzyszących przy porodzie, o ile są dostępne w społeczności, powinny być również dostępne dla kobiet przebywających w zakładach karnych.

Reguły 49–52

Specjaliści mają różne poglądy na temat tego, czy dzieci matek pozbawionych wolności powinny przebywać z nimi w zakładzie karnym i przez jaki czas, i nie ma wśród nich zgody w tej kwestii. Kraje na całym świecie mają bardzo różne przepisy dotyczące tego, jak długo dzieci mogą przebywać z matkami w zakładzie karnym. Panuje jednak powszechna zgoda co do tego, że przy próbie rozstrzygnięcia trudnej kwestii, czy oddzielić dziecko od matki podczas pozbawienia wolności i w jakim wieku, należy przede wszystkim wziąć pod uwagę najlepszy interes dziecka, zgodnie z art. 3 Konwencji o prawach dziecka. Kwestie, które należy wziąć pod uwagę, powinny obejmować warunki w zakładzie karnym i jakość opieki, jaką dzieci mogą być objęte poza zakładem, jeśli nie pozostają z matkami. Zasada ta oznacza, że władze więzienne powinny wykazać się elastycznością i podejmować decyzje indywidualnie, w zależności od sytuacji dziecka i rodziny oraz dostępności innych możliwości opieki w społeczności. W regułach tych uznaje się, że stosowanie sztywnej polityki we wszystkich przypadkach, gdy okoliczności są bardzo zróżnicowane, nader często nie jest właściwym sposobem działania. Podkreśla się w nich, że w celu zapobieżenia jakimkolwiek fizycznym lub psychicznym szkodom dla dzieci, które pozostają ze swoimi matkami w zakładzie karnym, środowisko, w którym są one wychowywane w tej placówce, powinno być jak najbardziej zbliżone do normalnego środowiska poza zakładem, oraz że należy zapewnić opiekę zdrowotną nad dziećmi, w tym ich regularne szczepienia. Podkreśla się również potrzebę ciągłej komunikacji między matką a dzieckiem po rozstaniu, aby w jak największym stopniu zapobiec szkodom psychologicznym spowodowanym separacją. W miarę możliwości częścią planowanego procesu separacji powinny być przedłużone widzenia dziecka z matką lub zwolnienie matki na przepustkę w celu umieszczenia dziecka u opiekuna poza zakładem karnym.

Reguła 53 ust. 1

Więźniowie będący cudzoziemcami mogą być rezydentami w kraju pozbawienia wolności lub mogą nie być takimi rezydentami. Obie grupy napotykają szczególne trudności. Jest to szczególnie istotne z uwagi na nieproporcjonalną liczbę kobiet uwikłanych w międzynarodowy handel narkotykami. Wzorcowe reguły minimalne zawierają ograniczone wytyczne dotyczące traktowania więźniów będących cudzoziemcami. Reguła 38 Wzorcowych reguł minimalnych obejmuje prawo cudzoziemców do kontaktu z ich przedstawicielami dyplomatycznymi lub konsularnymi, podczas gdy reguły 41–42 Wzorcowych reguł

minimalnych dotyczą praw związanych z praktykowaniem religii. Z uwagi na fakt, że liczba więźniów będących cudzoziemcami gwałtownie rośnie na całym świecie, w tym liczba cudzożemek przebywających w zakładach karnych, a także uwzględniając szczególnie wrażliwy status, zwłaszcza w przypadku pozbawionych wolności cudzożemek niebędących rezydentami, reguła 53 ma na celu zapewnienie władzom więziennym dalszych wskazówek dotyczących traktowania osadzonych cudzożemek.

Jeżeli jest to możliwe i jeżeli osadzona sobie tego życzy, cudzożemka powinna mieć możliwość przekazania jej do kraju pochodzenia w celu odbycia tam kary pozbawienia wolności. Należy zauważyć, że „przekazanie” całkowicie różni się od „deportacji” – to pierwsze ma na celu pomóc w resocjalizacji przestępców i ograniczyć szkodliwe skutki pozbawienia wolności, podczas gdy to drugie jest postrzegane jako środek karny stosowany jako dodatek do kary pozbawienia wolności i najczęściej wbrew woli danej osoby.

Przekazywanie więźniów jest możliwe, gdy oba kraje podpisały odpowiedni traktat o przekazywaniu więźniów. Aby przekazanie miało miejsce i służyło resocjalizacji, więźniów musi wyrazić chęć odbycia kary w swoim kraju pochodzenia⁵⁹. Wymóg zgody więźniów na przekazanie gwarantuje, że przekazanie nie będzie wykorzystywane jako metoda wydalania więźniów lub jako środek ukrytej ekstradycji⁶⁰.

Przekazanie oczywiście złagodzi wszystkie dodatkowe trudności, z jakimi cudzoziemcy borykają się w więzieniu, i pomoże w ich resocjalizacji. Jest to szczególnie ważne w przypadku kobiet, które mogą mieć rodzinę i dzieci w swoich krajach pochodzenia, a zatem będą odczuwać izolację związaną z pozbawieniem wolności bardziej intensywnie niż kobiety osadzone w kraju pochodzenia. Przekazanie więźniów w celu odbycia kary w ich własnych krajach, jeśli sobie tego życzą, powinno być rozważane jak najwcześniej po wydaniu wyroku. Więźniowie powinni otrzymać jasne i pełne informacje na temat ich prawa do złożenia wniosku o przekazanie oraz na temat konsekwencji prawnych przekazania, aby umożliwić im podjęcie świadomej decyzji co do ich sytuacji. Wytyczne w kwestii przekazywania więźniów zawiera wzór umowy o przekazywaniu obcokrajowców przebywających w więzieniu przyjęty przez Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw⁶¹.

Reguła 53 ust. 2

W regule tej uwzględnia się fakt, że dzieci cudzożemek niebędących rezydentkami najprawdopodobniej nie mają odpowiedniego opiekuna w kraju, w którym pozbawiono je wolności, a zatem wymaga się, aby władze skonsultowały się z osadzoną w sprawie ustaleń dotyczących przekazania dziecka z powrotem do kraju pochodzenia, jeżeli byłoby to w najlepszym interesie dziecka. Matce należy umożliwić kontakt z urzędnikami konsularnymi (jeśli są dostępni) i zachęcić ją do takiego kontaktu w celu omówienia i poczynienia odpowiednich ustaleń dotyczących dziecka, w tym możliwości połączenia dziecka z członkami rodziny w kraju pochodzenia. W przypadku wątpliwości co do obywatelstwa dziecka należy również zwrócić się o pomoc do urzędników konsularnych i biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców.

Reguła 54

W zdecydowanej większości systemów penitencjarnych brakuje programów, które uwzględniałyby zarówno szczególne ze względu na płeć potrzeby kobiet należących do grup mniejszościowych lub ludów tubylczych, jak i ich potrzeby kulturowe, duchowe i religijne. Władze więzienne powinny współpracować

⁵⁹ W dniu 15 lutego 2007 r. unijni ministrowie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych zgodzili się zezwolić na przekazywanie skazanych więźniów z UE do odbycia kary w ich krajach pochodzenia bez ich zgody, co stanowi naruszenie tej zasady.

⁶⁰ Noty wyjaśniające do wzoru umowy o przekazywaniu obcokrajowców przebywających w więzieniu, Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw, Mediolan, Włochy, 26 sierpnia – 6 września 1985 r., UN Doc. A/CONF. 121/10, 25 kwietnia 1985 r., nota 14.

⁶¹ Zob. Compendium standardów i norm Narodów Zjednoczonych w zakresie zapobiegania przystępstwom i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, 2006, V.o5-91037.

ze społecznymi grupami tubylczymi i mniejszościowymi, które pracują z kobietami, w celu opracowania programów dostosowanych do potrzeb przestępców płci żeńskiej należących do mniejszości lub ludów tubylczych. Zapewnienie programów o znaczeniu kulturowym jest ważne zarówno samo w sobie, jak i pod względem zapewnienia, aby grupy te nie były pośrednio dyskryminowane przy rozważaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia w niektórych jurysdykcjach z uwagi na niespełnienie wymogów co do wymaganej liczby programów dla więźniów, które wynikają z niedostępności odpowiednich programów.

Zaangażowanie organizacji społecznych w opracowywanie i realizację programów jest cenne dla utrzymywania więzi między osadzonymi a światem zewnętrznym, zmniejszania presji na zasoby i poprawy atmosfery w zakładzie karnym. W przypadku grup mniejszościowych i ludów tubylczych utrzymywanie kontaktów ze społecznością może mieć szczególne znaczenie ze względu na poczucie wyobcowania i izolacji w systemie, a także wyższy poziom stresu doświadczanego w wyniku zerwania więzi ze społecznością w niektórych kulturach.

Szczególną uwagę należy zwrócić przy podejmowaniu decyzji o usunięciu z zakładu dzieci kobiet należących do ludów tubylczych. Przy podejmowaniu decyzji o takim usunięciu należy uwzględnić wpływ ucisku w przeszłości i polityki w zakresie wydalania dziecka na dzieci, ich matkę, rodzinę i społeczność. Jeżeli dziecko należące do ludu tubylczego zostanie usunięte z zakładu, należy je umieścić wraz z członkami jego rodziny lub krewnymi w obrębie danej społeczności.

Reguła 55

Reguła ta uwzględni fakt, że potrzeby w zakresie resocjalizacji i wsparcia po zwolnieniu kobiet należących do grup mniejszościowych i ludów tubylczych mogą być inne i prawdopodobnie bardziej intensywne w porównaniu z potrzebami osób, które należą do grupy większościowej. Ze względu na ich szczególną marginalizację ekonomiczną i społeczną oraz dyskryminację, z jaką spotykają się w większości społeczeństw, zwolnieni przestępcy należący do mniejszości i ludów tubylczych prawdopodobnie będą potrzebować specjalnej pomocy w zakresie zakwaterowania, opieki społecznej, zatrudnienia i opieki zdrowotnej. Dlatego ważne jest, aby władze więzienne koordynowały działania ze służbami socjalnymi w danej społeczności w odniesieniu do przygotowania do zwolnienia i wsparcia po zwolnieniu. Władze więzienne powinny starać się zapewnić, aby wszelkie leczenie zastosowane w związku z problemami zdrowotnymi, takimi jak nadużywanie substancji odurzających lub problemy ze zdrowiem psychicznym, było kontynuowane lub monitorowane po zwolnieniu. Tam, gdzie istnieją służby probacyjne, będą one miały do odegrania ważną rolę w udzielaniu pomocy we wszystkich tych obszarach. Szczególnie wskazana jest współpraca z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego zapewniającymi wsparcie grupom mniejszościowym i ludom tubylczym, aby ułatwić udzielanie pomocy z uwzględnieniem kultury i płci zwolnionym osadzonym kobietom w trudnym okresie przejścia z więzienia na wolność.

B. WIĘŹNIOWIE PRZEBYWAJĄCY W ARESZCIE LUB OCZEKUJĄCY NA PROCES

Reguła 56

Kobiety przebywające w areszcie lub oczekujące na proces mają szczególne potrzeby w zakresie bezpieczeństwa ze względu na ich szczególnie wrażliwy status. Kobiety są najbardziej narażone na znęcanie się w tym okresie, kiedy wykorzystywanie seksualne i inne formy przemocy mogą być stosowane m.in. jako środek przymusu w celu wymuszenia zeznań. W związku z tym ważne jest, aby władze więzienne zadbały o to, by polityka i przepisy mające na celu ochronę osadzonych przed znęcaniem się były stanowczo egzekwowane w okresie tymczasowego aresztowania kobiet.

CZĘŚĆ III

ŚRODKI NIEIZOLACYJNE

Reguly 57–58

Znaczna część przestępców płci żeńskiej niekoniecznie stwarza ryzyko dla społeczeństwa; pozbawienie ich wolności może nie doprowadzić do poprawy sytuacji, ale utrudni ich resocjalizację. Wiele z nich przebywa w zakładzie karnym bezpośrednio lub pośrednio w wyniku wielokrotnej dyskryminacji i deprywacji, których często doświadczają ze strony swoich mężów lub partnerów, rodziny i społeczności⁶². W związku z tym przestępców płci żeńskiej należy traktować sprawiedliwie w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, biorąc pod uwagę ich przeszłość i powody, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa, a także otrzymywanie opieki, pomocy i leczenia w społeczności, aby pomóc tym osobom przezwyciężyć czynniki prowadzące do zachowań przestępczych. Nieskazywanie kobiet na karę pozbawienia wolności, w przypadku gdy nie jest to konieczne ani uzasadnione, może uchronić ich dzieci przed trwałymi negatywnymi skutkami uwięzienia ich matek, w tym przed ich ewentualną instytucjonalizacją i własnym uwięzieniem w przyszłości.

Ponieważ znaczny odsetek kobiet wymaga opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia psychicznego, jest uzależniony od narkotyków lub alkoholu, cierpi z powodu traumy związanej z przemocą domową lub wykorzystywaniem seksualnym, skierowanie tych osób na odpowiedni program terapii z uwzględnieniem płci znacznie skuteczniej zaspokoiliby ich potrzeby niż trudne środowisko więzienne⁶³.

Wpływ tymczasowego aresztowania, nawet na krótki okres, może być poważny, jeśli osoba osadzona jest jedynym opiekunem dzieci. Nawet krótki okres pozbawienia wolności może mieć szkodliwe długotrwałe konsekwencje dla dzieci osób osadzonych i należy go unikać, chyba że jest to nieuniknione dla celów wymiaru sprawiedliwości, zgodnie z art. 9 ust. 3 MPPOiP, a także z art. 6 reguł tokijskich oraz zasadą 39 Zbioru zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia, które to postanowienia ograniczają stosowanie tymczasowego aresztowania.

Badania wykazały, że sprawiedliwość naprawcza może być skuteczna w resocjalizacji kobiet w niektórych kulturach. Podstawowe zasady Narodów Zjednoczonych dotyczące stosowania programów sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych⁶⁴ powinny stanowić dodatkowe wytyczne dla państw członkowskich do celów opracowywania odpowiednich rozwiązań dla kobiet w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Aby zapewnić zgodność z postanowieniami tych reguł, organy sądowe muszą dysponować informacjami niezbędnymi do podjęcia odpowiednich decyzji. Mogą być zobowiązane na przykład do rozważenia raportów sporządzonych przez służby socjalne na temat prawdopodobnego wpływu zatrzymania matki na dzieci i innych członków rodziny oraz ustaleń dotyczących opieki nad dziećmi pod nieobecność matki.

⁶² Z uwagi na dyskryminację kobiet we wszystkich sferach życia Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 18 grudnia 1979 r. i weszła w życie jako traktat międzynarodowy w dniu 3 września 1981 r. Preambuła do Konwencji wyraźnie stanowi, że „kobiety są nadal przedmiotem istotnej dyskryminacji” i podkreśla, że taka dyskryminacja „narusza zasady równości praw i poszanowania godności ludzkiej”. Zgodnie z definicją zawartą w art. 1 dyskryminacja jest rozumiana jako „wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć [...] w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych”. Konwencja obejmuje eliminację dyskryminacji kobiet w życiu politycznym, publicznym, gospodarczym i społecznym, w dostępie do edukacji, zatrudnienia, opieki zdrowotnej, w tym opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia reprodukcyjnego, i w sposób pozytywny potwierdza zasadę równości przez zobowiązanie państw stron, by podjęły „wszelkie stosowne kroki, w tym również ustawodawcze, dla zapewnienia pełnego rozwoju i awansu kobiet w celu zapewnienia im posiadania i wykonywania praw człowieka oraz podstawowych wolności na zasadach równości z mężczyznami” (art. 3).

⁶³ Bloom B., Owen, B. Owen i S. Covington, *Gender Responsive Strategies: Research Practice & Guiding Principles for Female Offenders* [Strategie uwzględniające płeć: praktyka badawcza i zasady przewodnie w przypadku przestępców płci żeńskiej]. Krajowy Instytut Sprawiedliwości, Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, Stany Zjednoczone, 2003.

⁶⁴ Zatwierdzone przez Radę Gospodarczą i Społeczną ONZ w 2002 r.

Państwa muszą ponadto zwrócić należytą uwagę na zwiększenie zdolności administracyjnych i finansowych w celu ustanowienia krajowego systemu środków nieizolacyjnych, utworzenia struktur i mechanizmów stosowania alternatyw dla kary pozbawienia wolności, jeżeli jest to możliwe, w tym sprawiedliwości naprawczej i alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów.

Reguła 59

W niektórych krajach zatrzymanie może być wykorzystywane jako forma ochrony ofiar gwałtu, by chronić ofiarę, a także dopilnować, aby zeznawała przeciwko swojemu gwałcielowi w sądzie. Praktyka ta jest niedopuszczalna, ponieważ stanowi dalszą wiktymizację kobiet i naraża je na dalsze znęcanie się. Co najważniejsze, praktyka ta zniechęca kobiety do zgłaszania gwałtów i wykorzystywania seksualnego, a tym samym umożliwia sprawcom ucieczkę przed wymiarem sprawiedliwości.

W odniesieniu do zatrzymania kobiet konkretnie w celach ochrony w sprawozdaniu Grupy Roboczej ds. Arbitralnych Zatrzymań z 2003 r. dla Komisji Praw Człowieka stwierdzono: „W sprawozdaniu rocznym za 2001 r. (E/CN.4/2002/77 i Add. 1 i 2) grupa robocza zaleciła – w odniesieniu do zatrzymania kobiet będących ofiarami przemocy lub handlu ludźmi – aby stosowanie zatrzymania w celu ochrony ofiar zostało ponownie rozważone, a w każdym razie było nadzorowane przez organ sądowy, a także aby środek taki był stosowany jedynie w ostateczności i gdy same ofiary tego sobie życzą”⁶⁵.

W innych krajach stosuje się szereg innych form zatrzymania w celu „ochrony” kobiet lub ochrony bezpieczeństwa innych osób, które to rozwiązania są objęte tą regułą. Chociaż w wyjątkowych przypadkach takie zatrzymanie na ograniczony czas może być uzasadnione z powodu braku stosowniejszych rozwiązań, należy dołożyć wszelkich starań, aby opracować środki ochrony, które nie polegają na pozbawieniu wolności, tak by władze nie musiały uciekać się do tej niedopuszczalnej i dyskryminującej praktyki. W przypadku stosowania takiego zatrzymania powinno ono zawsze podlegać nadzorowi niezależnego organu sądowego, a zatrzymane kobiety powinny mieć zapewniony dostęp do porady prawnej przy podejmowaniu takich decyzji.

W tym kontekście należy również zwrócić uwagę na art. 4 Deklaracji ONZ o likwidacji przemocy wobec kobiet, który stanowi:

„Każde państwo powinno potępiać przemoc wobec kobiet i nie powinno powoływać się na żaden obyczaj, tradycję lub względy religijne, aby uniknąć wypełniania swoich obowiązków w zakresie jej wyeliminowania. Każde państwo winno prowadzić przy pomocy wszelkich dostępnych środków politykę zmierzającą do wyeliminowania przemocy wobec kobiet i w tym celu powinno:

f) wprowadzić w szerokim zakresie środki zapobiegawcze i wszelkie rozwiązania natury prawnej, politycznej oraz administracyjnej, które przyczynią się do obrony kobiet przed jakąkolwiek formą przemocy, a także stanowić będą zapewnienie, że kobiety nie staną się powtórnie ofiarami przemocy ze względu na istniejące prawo, które nie dokonuje rozróżnienia między płciami, ze względu na praktykę jego przestrzegania oraz istnienie innych form interwencyjnych;”.

Reguła 60

W regule tej uznaje się, że w większości społeczeństw nie ma alternatyw dla kary pozbawienia wolności uwzględniających aspekt płci, co utrudnia skuteczne stosowanie kar i środków nieizolacyjnych w przypadku wielu przestępców płci żeńskiej, przy czym podkreśla się potrzebę opracowania alternatyw dla kary pozbawienia wolności uwzględniających aspekt płci i dostosowanych do szczególnych potrzeb przestępców płci żeńskiej, by ograniczyć liczbę ponownych przestępstw.

⁶⁵ Sprawozdanie Grupy Roboczej ds. Arbitralnych Zatrzymań, przewodniczący sprawozdawca Louis Joinet, Komisja Praw Człowieka, 16 grudnia 2002 r., UN Doc. E/CN.4/2003/8, pkt 65.

Reguła 61

Reguła ta służy uwzględnieniu typowej przeszłości wielu przestępców płci żeńskiej. Znaczna część kobiet, które popełniają przestępstwa z użyciem przemocy, popełnia je przeciwko swoim mężom lub partnerom w odpowiedzi na systematyczne znęcanie się. Duża liczba przestępców płci żeńskiej na całym świecie trafia do więzienia za drobne przestępstwa związane z narkotykami, często w wyniku manipulacji, przymusu i ubóstwa. Jeżeli kobiety zajmują się handlem narkotykami, często odgrywają w nim drobną rolę, a ich przestępstwa są często wynikiem ich własnego uzależnienia lub ubóstwa i innych presji. Znaczna liczba kobiet jest wykorzystywana jako kurierki narkotykowe do przemytu narkotyków przez granice za niewielkie kwoty pieniędzy. Kobiety te pochodzą z ubogich krajów i czasami nie rozumieją ryzyka i konsekwencji związanych z czynami, na które się zgadzają.

W przypadku wielu przestępców oskarżonych o przestępstwa związane z narkotykami skuteczniejszym rozwiązaniem niż kara pozbawienia wolności mogłyby być alternatywy dla niej ukierunkowane konkretnie na problem narkotykowy. Paradoks ten dostrzega się w głównych instrumentach międzynarodowych, w tym Konwencji Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi⁶⁶ z 1988 r. oraz zasady przewodnie Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w sprawie ograniczenia popytu na narkotyki⁶⁷. Chociaż głównym celem tych instrumentów jest zwalczanie handlu narkotykami, wzywa się w nich rządy do podejmowania multidyscyplinarnych inicjatyw, których kluczową częścią są alternatywy dla kary pozbawienia wolności.

W związku z tym w regule 61 apeluje się konkretnie o wprowadzenie przepisów umożliwiających sędziom uwzględnienie przy wydawaniu decyzji okoliczności popełnionego przestępstwa oraz obowiązków sprawczyń w zakresie opieki, a także wzywa się państwa członkowskie do rozważenia zniesienia polityki minimalnego przewidzianego wymiaru kary, aby organy sądowe mogły korzystać ze swobody uznania podczas orzekania kary.

Komitet Praw Człowieka ONZ wyraził szczególne zaniepokojenie faktem, że minimalny przewidziany wymiar kary może prowadzić do nakładania kar nieproporcjonalnych do wagi popełnionych przestępstw, co budzi wątpliwości co do zgodności z różnymi artykułami MPPOiP⁶⁸. W wielu badaniach stwierdzono ponadto, że minimalny przewidziany wymiar kary nie jest skutecznym narzędziem orzekania kar, tj. ogranicza uprawnienia dyskrecjonalne sądów, a nie oferuje żadnych większych korzyści w zakresie zapobiegania przestępczości.

Reguła 62

W regule tej uwzględnia się brak odpowiednich programów leczenia uzależnienia od narkotyków w większości społeczności, przeznaczonych specjalnie dla kobiet, oraz wyzwania, z jakimi borykają się kobiety w dostępie do takiego leczenia, w tym z powodu braku placówek opieki nad dziećmi w społeczności. Badanie przeprowadzone przez UNODC wykazało, że kompleksowe programy, w których uwzględnia się różnice między płciami, zapewnia się usługi wyłącznie dla kobiet i zwraca się uwagę na opiekę prenatalną i opiekę nad dziećmi, umiejętności rodzicielskie, relacje, problemy ze zdrowiem psychicznym i praktyczne potrzeby, mogą poprawić wyniki leczenia uzależnienia. W programach należy również uwzględniać traumę i współistniejące zaburzenia ze względu na częste występowanie u kobiet traumy i współistniejących problemów ze zdrowiem psychicznym⁶⁹. W badaniu zauważono również, że kobiety w ciąży i wychowujące dzieci mają wyjątkowe potrzeby, które wymagają podejścia nieocenianego, kompleksowego i skoordynowanego⁷⁰.

⁶⁶ UN Doc. E/CONF.82.15.

⁶⁷ A/RES/S-20/3 z dnia 8 września 1998 r.

⁶⁸ Uwagi końcowe Komitetu Praw Człowieka: Australia. 24/07/2000. A/55/40, pkt 498–528. (Uwagi końcowe).

⁶⁹ UNODC Drug Abuse Treatment Toolkit, Substance Abuse Treatment and Care for Women: Case Studies and Lessons Learned, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 2004, s. 90.

⁷⁰ UNODC Drug Abuse Treatment Toolkit, Substance Abuse Treatment and Care for Women: Case Studies and Lessons Learned, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 2004, s. 92.

Reguła 63

Reguła ta opiera się na założeniu, że pozbawienie wolności jest szczególnie szkodliwe dla resocjalizacji kobiet, a także dla ich dzieci i innych członków ich rodzin. W związku z tym zachęca się władze więzienne do jak najszerszego stosowania dyspozycji po orzeczeniu kary takich jak warunkowe przedterminowe zwolnienie w przypadku kobiet, a zwłaszcza kobiet, które mają obowiązki w zakresie opieki lub które mają szczególne potrzeby pod względem wsparcia (takie jak leczenie lub kontynuacja opieki w społeczności), aby w maksymalnym możliwym stopniu wspomóc ich resocjalizację. Dodatkowymi środkami, które władze mogą stosować, jest priorytetowe traktowanie kobiet pozbawionych wolności w kontekście ułaskawienia, z uwzględnieniem ich obowiązków w zakresie opieki w stosownych przypadkach.

Reguła 64

Zakłady karne nie są przeznaczone dla kobiet w ciąży i kobiet z małymi dziećmi. Należy dołożyć wszelkich starań, aby w miarę możliwości i w stosownych przypadkach takie kobiety pozostały poza zakładem karnym, a jednocześnie uwzględnić wagę popełnionego przestępstwa i ryzyka dla społeczeństwa, jakie stwarza przestępca. Dostrzegając te realia, Ósmy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw ustalił, że „stosowanie kary pozbawienia wolności wobec niektórych kategorii przestępców, takich jak kobiety w ciąży lub matki z niemowlętami lub małymi dziećmi, powinno być ograniczone i należy dołożyć szczególnych starań, aby uniknąć szerszego stosowania kary pozbawienia wolności w odniesieniu do tych kategorii”⁷¹. W Afrykańskiej Karcie Praw i Dobra Dziecka z 1999 r. artykuł 30: Dzieci matek pozbawionych wolności stanowi, że państwa strony Karty „powinny zobowiązać się do zapewnienia szczególnego traktowania przyszłych matek oraz matek niemowląt i małych dzieci, które to matki zostały oskarżone o naruszenie prawa karnego lub uznane za winne takiego naruszenia, a w szczególności powinny: a) zapewnić, aby kara nieizolacyjna była zawsze brana pod uwagę w pierwszej kolejności przy orzekaniu kary dla takich matek; b) ustanowić i promować środki alternatywne dla izolacji instytucjonalnej na potrzeby postępowania z takimi matkami. W zaleceniu 1469 (2000) Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy w sprawie matek i niemowląt w więzieniach, przyjętym w dniu 30 czerwca 2000 r., zalecono również opracowanie i stosowanie kar w postaci pracy na cele społeczne w przypadku matek małych dzieci oraz unikanie pozbawienia wolności. Ostatnio w rezolucji 10/2 z dnia 25 marca 2009 r. zatytułowanej „Prawa człowieka w wymiarze sprawiedliwości, w szczególności wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich” Rada Praw Człowieka podkreśliła, że przy orzekaniu kary lub podejmowaniu decyzji w sprawie środków przedprocesowych dotyczących kobiety w ciąży lub osoby będącej jedynym lub głównym opiekunem dziecka pierwszeństwo należy przyznać środkom nieizolacyjnym, mając na uwadze powagę przestępstwa i po uwzględnieniu najlepszego interesu dziecka.

Biorąc pod uwagę postanowienia reguły tokijskiej 3 ust. 3, która stanowi, że „[n]a wszystkich etapach postępowania rozstrzygnięcia opierające się o uznanie sądu lub innego właściwego i niezależnego organu wydawane będą przy zapewnieniu pełnej wytlumaczalności i w zgodzie z zasadą rządów prawa”, wzywa się państwa członkowskie do przyjęcia środków legislacyjnych w celu wdrożenia środków, o których mowa w tej regule, w razie potrzeby.

Reguła 65

Reguła ta opiera się na zasadzie wyrażonej w art. 37 lit. b) Konwencji o prawach dziecka oraz we Wzorcowych regułach minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (reguły pekińskie). Wszystkie dzieci, a w szczególności dzieci płci żeńskiej, są wyjątkowo bezbronne w warunkach zatrzymania. Pozbawienie wolności może mieć bardzo szkodliwy wpływ na rozwój psychiczny i intelektualny dzieci, dlatego w międzynarodowych standardach

⁷¹ Ósmy Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw, rezolucja 19 „Zarządzanie wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych i opracowanie polityki orzekania kary”, sprawozdanie Ósmego Kongresu Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw, 1990 r., UN Doc. A/CONF.144/28/Rev.1.

jednogłośnie apeluje się o ograniczenie do absolutnego minimum pozbawienia wolności dzieci pozostających w konflikcie z prawem.

Reguła 66

Cudzoziemcy są znacznie nadreprezentowani w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w wielu krajach, zwłaszcza tych, w których występuje liczna migrująca siła robocza. Wzrost ich liczby można częściowo przypisać coraz bardziej represyjnym środkom stosowanym wobec cudzoziemców w wielu krajach. Kobiety będące ofiarami handlu ludźmi trafiają za kratki po skazaniu za przestępstwa przeciwko moralności publicznej, prostytucję lub łamanie przepisów imigracyjnych, choć same są ofiarami ubóstwa, fałszywych obietnic, przymusu i wyzysku.

Osoby będące ofiarami handlu ludźmi są czasami traktowane jak przestępcy, a nie ofiary, zarówno w krajach docelowych, tranzytowych, jak i w krajach pochodzenia. W krajach docelowych mogą one być ścigane i zatrzymywane z powodu nieuregulowanego statusu migracyjnego lub pracowniczego. Ewentualnie władze imigracyjne mogą po prostu deportować takie osoby do kraju pochodzenia, jeśli ich status imigracyjny jest nieuregulowany. Osoby będące ofiarami handlu ludźmi powracające do kraju pochodzenia mogą być również ścigane za posługiwanie się fałszywymi dokumentami, nielegalne opuszczenie kraju lub pracę w branży seksualnej. Kryminalizacja ogranicza dostęp ofiar handlu ludźmi do wymiaru sprawiedliwości i ochrony oraz zmniejsza prawdopodobieństwo, że zgłoszą one władzom fakt bycia ofiarą handlu ludźmi. Biorąc pod uwagę istniejące obawy ofiar o ich bezpieczeństwo osobiste i odwet ze strony handlarzy, dodatkowy strach przed ściganiem i karą może tylko jeszcze bardziej powstrzymać ofiary przed szukaniem ochrony, pomocy i sprawiedliwości⁷².

UNODC, jako strażnik standardów i norm ONZ odnoszących się do wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych i zapobiegania przestępczości oraz na podstawie swojego mandatu do wdrażania takich standardów i norm, powinien opowiadać się za ratyfikacją tych konwencji.

⁷² Toolkit to Combat Trafficking in Persons [Zestaw narzędzi zwalczania handlu ludźmi], Globalny program przeciwko handlowi ludźmi, UNODC, 2006, s. 103.

CZEŚĆ IV

BADANIA, PLANOWANIE, OCENA I PODNOSZENIE ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ

Reguły 67–68

W regułach tych dostrzega się problem, jakim są ograniczone informacje dostępne na temat kobiet w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych na całym świecie, co utrudnia opracowywanie skutecznych polityk i wdrażanie programów mających na celu sprawiedliwe i skuteczne reagowanie na potrzeby przestępców płci żeńskiej. Wykorzystanie badań jako podstawy świadomego formułowania polityki w odpowiedzi na szczególne ze względu na płeć uwarunkowania i potrzeby przestępców płci żeńskiej jest ważnym mechanizmem pozwalającym na utrzymywanie praktyk na bieżąco z postępem wiedzy oraz ciągłym rozwojem i skutecznością systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych zarówno pod względem wymierzania sprawiedliwości, jak i umożliwiania resocjalizacji przestępców płci żeńskiej, oraz unikanie w miarę możliwości negatywnego wpływu konfrontacji kobiet z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych na ich dzieci. Badania powinny opierać się na dokładnym gromadzeniu danych, a tam, gdzie stanowi to wyzwanie, należy dążyć do poprawy metod gromadzenia danych, a także harmonizacji gromadzenia danych. Należy również poprawić dostęp do informacji w oparciu o zasady przejrzystości i w celu jak najszerszego wykorzystania dostępnych danych.

Reguła 69

W procesie planowania należy w szczególności kłaść nacisk na bardziej skuteczny i sprawiedliwy system świadczenia niezbędnych usług w zakładach karnych i w społeczności w odniesieniu do przestępców płci żeńskiej. W tym celu należy przeprowadzać kompleksową i regularną ocenę szeroko zakrojonych, szczególnych potrzeb i problemów przestępców płci żeńskiej i ich dzieci oraz identyfikację jasno określonych priorytetów. W związku z tym należy również zapewnić koordynację wykorzystania istniejących zasobów, w tym alternatyw i wsparcia społecznego, które byłyby odpowiednie przy ustanawianiu konkretnych procedur mających na celu wdrażanie i monitorowanie ustanowionych programów.

Reguła 70

W regule tej uznaje się ograniczony charakter wiarygodnych danych i świadomości społecznej na temat przestępców płci żeńskiej na całym świecie, wpływu pozbawienia wolności na ich dzieci, a także ważną rolę, jaką odgrywa wymiana informacji na temat wyników badań i dobrych praktyk w zakresie skuteczności wymiaru sprawiedliwości wobec tych przestępców. Uznaje się w nim również kluczową rolę mediów w rozpowszechnianiu informacji na temat spraw związanych z więźniami i przestępcami płci żeńskiej. Dostrzega się również znaczenie udostępniania mediom i osobom odpowiedzialnym zawodowo za sprawy dotyczące kobiet wiarygodnych i aktualnych danych w celu ulepszenia i poprawy skutecznego wdrażania odpowiednich polityk i programów, a jednocześnie uzyskania dla nich poparcia publicznego.

W regule tej uznaje się również pilną potrzebę przeszkolenia odpowiednich urzędników wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w zakresie postanowień tych reguł i uwrażliwienia tych urzędników na sytuację i potrzeby kobiet w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Urzędników wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych powinno się regularnie informować o wynikach nowych badań, aby byli na bieżąco z nowymi ustaleniami i zmianami, co umożliwi im podejmowanie świadomych decyzji w kontaktach z przestępcami płci żeńskiej.

Niniejsza publikacja została wydana dzięki hojnemu wkładowi rządu Królestwa Tajlandii w ramach działań UNODC w zakresie pomocy technicznej związanej z wdrażaniem reguł z Bangkoku.

Obrazy na okładce:
Unicef/Nyhq2006-1329/Versiani / Tomris Atabay / María Noel Rodríguez